

«ԱՂԲԻԻՐԻ» ՅԱԻԵԼԻԱԾ

ՏԱՐԱԶԸ ԼՈՅՍԻԷ ՏԵՄԵՆՈՒՄ ՇԱԲԱԹԸ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ
ՏԱՐԵԿԱՆ 50 ՀԱՄԱՐ

№ 10 Կիրակի 7 Մարտի

Զորրորդ տարի

1893

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է «ԱՂԲԻԻՐԻ» ԵՆ «ՏԱՐԱԶԻ» 1893 թ. ԲԱԶԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր բաժանորդներին պրեմիաներ կը ստանան միայն «ԱՂԲԻԻՐ» և «ՏԱՐԱԶ» ի միասին ստացողները, իսկ միայն «ԱՂԲԻԻՐ» կամ «ՏԱՐԱԶ» ստացողները ոչ մի պրեմիա չեն ստանալ:
ԼՈՅՍ ՏԵՄԱՅ մեր առաջին նւէրը՝ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ մեծագիր պատկերը:

ԿԵԱՆՔԻ ՄԻ ԳԻԾ, ՈՐ ԳԵՂԱՐԻՆԵՍՏԱԿԱՆ ՏԻՊԱՐ
ԶԷ ԳԱՌԵԼ

(Մատենադրական)

Նրբ համալսարանի ընկերական շրջանում հայրենակիցներս ուսումնասիրում էինք Ներսիսյանի աղետականութեան և ազատ բուրժուազիայի կազմակերպւիլը, տոհմային ինքնահաւանութեան և դուռնութեան արտայայտութիւնները, մենք այդ անում էինք որպէս զի պարզէին մեզ համար մեր կեանքի մէջ առաջ եղած նոյնօրինակ դժւերը:

Բայց այն ժամանակ մեզանից ոչ մէկս չէր կենտրոնացրում որ տոհմային ինքնապատանութիւնը մեր մէջ գեւեռ ևս նոյն ուժով գոյութիւն ունի, ինչ ուժով որ դարձիս կիսից առաջ է եղել: Այդ երևոյթին ամեն մէկս նայում էր իբրև անցած, վաղուց դադարած իրողութեանը, որի միայն չնչին հետքերն երեւան են գալիս մեր ժամանակակից կեանքի մէջ:

Բայց չարաչար սխալում էինք:

Ուր էլ նայում ենք՝ հեռու հիւսիսից՝ դադարեցնութիւններից սկսած, անցնելով բռն մեր հայրենի երկիրը և նորանից ևս հարաւ, ուր բախտը ձգել է հային, — ամեն տեղ, հասարակական գործունէութեան ամեն շրջանում գեւեռ դուռնութեամբ

զրուի է բորձրացնում տոհմային ինքնապատանութիւնը, հոգարտութիւնը և արհամարանքը դէպի հասարակ ծագում ունեցող մարդիկ:

Աղայութիւնը, ամիրայութիւնը, խալիֆայութիւնը այսօր ևս ամուր կանգնած է մեր կեանքի մէջ, կողմում է մի ահագին կուսակցութիւն և այդ կուսակցութեան ձեռքն են փողը, կապերը, ռամկի ստրկաշողութիւնը: Իւ ծանր բեռան պէս դա ճնշում է ամեն մի ինքնարդի տաղանդի աճելը, ազատ մտքի ծնւելը, աստուծային շրնորհի հասարակ մարդու մէջ արտայայտելը, եթէ այդ մարդը ուրիշ շրջանից է, «ներքեից» է:

Որչափ դայրացնում է այդ ամիրաների ժպիտը, որի մէջ կարգում էք ինքնահաւանութեան հետ միասին արհամարանք դէպի ամեն մի անհատի, ամեն մի բանուոր էակի անկախութիւնը, ազատութիւնը:

Կազմակերպւած, մամուլի մի մասը իր ձեռքը առած՝ այդ կուսակցութիւնը գործում է առանց յոգնելու, դարևոր ճարպկութեամբ, դարևոր միջոցներով, որոնք այնքան «մաքուր» են լինում, որ այդ մարդիկ չեն համարձակւում նրանց ամենքի առջև բացանել:

Վերջին տասնեակների ընթացքում ամեն ասիւզ կուր է մղւած այդ կուսակցութեան դէմ և կամաց կամաց, քայլ առ քայլ քանդւում է դուրս հեղինակութիւնը, վայր

է ձգւում դրանցից վեհութեան քօղը, որի տակից ամեն բան երևում է բացի վեհութիւնից:

Սկսած Կ. Պոլսի սահմանադրական ձգտումներից և վերջացրած կաթողիկոսական ընտրութիւններով—այդ մեծ ժամանակամիջոցը ամեն տեղ այդ կուռի հազարաւոր միջնադէպեր է ներկայացնում մեզ:

Հակառակորդների անդադրում արշաւանքից չփութած՝ այդ «ամիրայականները» բացառանշու՞մ են, երբ տեսնում են իրանց շարքերի նօսրանալը. «Ո՛ւր են մեր նշանաւոր գերդաստաններին պատկանող կանանց (?) անձնաւորութիւնը—այս ինչ իշխանները, այս ինչ քաղաքացիք» դրանց կը պատկանէին այս ինչ պաշտօնները և խօսքը մեր ժողովներում...

Յուսահատութեան բացառանշութիւններ չկն այդ...
Ընդհարումը ընդհանուր է:

Սակայն մեր գրականութեան մէջ չ'ունինք մի այնպիսի վէպ, մի այնպիսի պոէմա կամ երգիծաբանական գրւածք, որ նւիրւած լինէր յատկապէս այդ «ամիրայութեան» կողմերի նկարագրութեան: Դեռ չ'ունենք մի այնպիսի գեղարուեստական տիպար, որի անունով կարելի լինէր կնքել այդ ամբողջ կուսակցութիւնը:

Մի գիծ, որ՝ համամարդկային լինելով, գեռ ևս կորցրած չէ մեր մէջ իր նախնական ոյժը՝ միթէ կարօտ չէ գեղարուեստական յատուկ մշակման, միթէ իր մէջ չէ պարունակում այնքան բովանդակութիւն, որ վառէ գեղարուեստագէտի երևակայութիւնը և ձուլւի մի ազդու կերպարանքի մէջ:

Ս. ԼԻՍԻՑԿԱՆ.

Գ Ա Ր Ն Ա Ն Ը

էպի նպատակ, գէպի աշխատանք Մի զօրեղ տենչանք առաջ է մղում, Ամեն խոչընդոտ, անարգ ստրջանք Ոյժերիս առաջ ջարդւում են, դողում:

Կարծում եմ գաթան, ազագուն փշեր էլ չեն խայթելու անողորմաբար,
Կարծում եմ նրանք հեզիկ են՝ վարդեր,
Նայում են դէմքիս այժմ սիրաբար:

Ի՞նչպէս ամեն բան փոխւել է հիմա,
Նորից զարթնում եմ հոգով և սրտով.—
Հեռու գաթան դէմք, անսիրտ, անզգայ,
Կեանքն ինձ ժպտում է կանաչ տերևով...

Ս Ր Ի Ն Գ

Կ Ա Ձ Ե Ա

Վ Է Պ Ի Կ Կ Ո Վ Ե Ր Ս Կ Ա Յ Ի

(Վերջ)

Ձը կամենալով վախեցնել Կազեայի մօրը, ես տարայ աղջկան իմ բնակարանը: Տեսնելով ծանօթ առարկաներ, աղջիկը դադարեց դողալ, բայց երկու ձեռներով վաթաթւեց իմ վզովս և սկսեց լալ: Ոչ մի հանգստացնող խօսք չէր ազդում նրան: Յանկարծ նա բարձրացրեց գլուխը և սկսեց սարսափով նայել դռան:

—Գալիս են այստեղ, գալիս են,—ճչաց լանկարծ աղջիկը և այնպէս սաստիկ սեղմեց իմ պարանոցը, որ դժւարութեամբ կարողացայ շունչ քաշել:

«Երևի, խորթ հայրը ծեծել է,—մտածում էի ես,— խեղճիկը սաստիկ վախեցած է»:

—Մի վախի՛ր, ես ոչ ոքի այստեղ ներս չեմ թողնիլ և կը պաշտպանեմ քեզ: Ոչ ոք քեզ վատ բան չի անիլ,—մխիթարում էի ես նրան:

Աղջիկը շարունակ նայում էր դռների ուղղութեամբ և սեղմւում էր ինձ: Սանդուղքի վրայ տղամարդու քայլերը անցան բնակարանիս դռան մօտով և հեռացան:

Յանկանալով հանգստացնել և ուրախացնել աղջկան, սկսեցի պատմել նրան այնպիսի ծիծաղաշարժ պատմութիւններ, որոնք մի ուրիշ ժամանակ կը ստիպէին նրան ծիծաղել արտասւելու չափ, իսկ այժմ նա լսում էր ինձ բաւականին ուշի ուշով, բայց ուրախութեան մի նշոյլ անգամ չը կար նրա գունատ դէմքի վրայ: Յանկարծ Կազեան սկսեց աւելի սաստիկ լաց լինել և դողալ. բնակարանիս դռան մօտ լսեց զանգի ձայնը: Այդ մայրն էր եկել որոնելու Կազեային. խեղճ կնոջ աչքերը կարմիր էին, նա ևս չուզւած էր:

—Ի՞նչ անեմ,—սկսեց նա՝ կոտրտելով ձեռները,—կամենում են սահմաններից դուրս քշել իմ երեխային: Եթէ մենակ դա լինէր—եւ էլ կերթալի դրա հետ, բայց ինչ անեմ որ ինքս էլ մանրերի տէր եմ: Միթէ արդարութիւն չը կալ աշխարհիս երեսին: Միթէ Աստուած մեզ մոռացել է: Չէ՞ որ նա ամեն բան տեսնում է, ինչ որ մեզ հետ անում են:

Մինչ այդ՝ Կազեան զարհուրած, անշարժ հայեացքով նայում էր մօր դէմքին:

—Հանգստացէ՛ք վերջապէս,—ասացի ես,— աշխարհումս չը կայ մի այնպիսի սարսափելի կառավարութիւն, որը խլի ութը տարեկան երեխային իր ընտանիքից: Մենք խնդիրք կը տանք բարձրա-

*) Տե՛ս «Տարազ» № 9.

Պատժւած մոլլաներ Պարսկաստանում

գոյն առեանները—և հաւատեցնում եմ ձեզ, ամեն բան լաւ կը լինի: Զէ՛ որ գերմանացիք քաղաքակրթւած ժողովուրդ են:

—Հրամայւած է որ մինչև մարտի 1-ը արտօրեն սրան սահմաններից դուրս:

—Ե՛, մինչև այդ ժամանակը մենք դեռ ևս վեց շաբաթ ունենք: Վեց շաբաթուայ ընթացքում այս գործը կարող է հասնել անգամ մինչև սէյմը: Յուսոյ կա՞ծ փայլեց կնոջ աչքերի մէջ:

—Գերմանացիք չար են, տուում են լեհացոյց, բայց հաւատում են Աստծուն, թէև նոքա բողոքականներ են: Ես այս որբիկին համարեալ թէ օրօրոցից եմ մեծացրել, խնամել եմ ինչպէս իմ սեփական երեխային: Եւ առանց սրանես թնշ պէտք է անէի: Զորս մանր երեխայ... սա այնպէս ամեն բանի մէջ ինձ օգնում է, և ջուր է բերում, և օրօրոցն է օրօրում, և անկողիններն է սարքում: Ամենքս սրան այնչափ սիրում ենք, մինչև անգամ մարդս, թէև նրա համար սա օտար է:

—Ես դրա մասին կը խօսեմ ձեր թմուսնու հետ: Մենք կը պայմանաւորուենք՝ թնշպէս է հարկաւոր բողոքել և ոչ մի բանով ոչ ոքի չեմ տալ Կազեային:

Ես նայեցի աղջկայ երեսին: Նրա աչքերը ցամաք էին, բայց ամբողջ գլուխը այրւում էր կարծես կրակի մէջ: Դէմքի արտայայտութիւնից երևում էր որ նա հասկանում էր մեր խօսածը:

—Դէհ, արի ինձ հետ, աղջիկս, — ասաց բանւորի կինը, դիմելով Կազեային, — երեխան ճղաւում է վերւում, իսկ ես շատ գործ ունեմ, — հարկաւոր է նրան օրօրել:

Կազեան զնաց մօր ետևից՝ մի քիչ կողքէ կողք ընկնելով, կարծես սաստիկ թուլացած լինէր:

Իսկ երբ լսեցին տուն վերադարձող բանւորի քայլերը, ես խնդրեցի նրան մտնել իմ մօտ գործի վրայ խօսելու:

— Տանը ընթրիքս կը սառչի, — ասաց նա տըհաճութեամբ, — իսկ մարդս վերադառնում է տուն գալլի ախորժակով, յոգնած ամբողջ օրուայ չարանքից:

— Ինձ մօտ ուտելու բան կը գտնւի, — ասացի ես նրան, — կը խօսենք, գարեջուր կը խմենք:

Շտապեցի առջևը դնել երշիկ, հաց, պանիր և գարեջուր՝ կամենալով յագեցնել նրա սովածութիւնը:

—Դուք դեռ չը գիտեք, բարեկամ,—սկսեցի ես տեսնելով որ նա կերաւ արտաբանական,—որ այսօր ոստիկանութիւնից մի կարգադրութիւն է ստացւել, որի հիման վրայ Կազեան պէտք է մինչև մարտի մէկը արտաքսուած լինի տէրութեան սահմաններէն դուրս:

Նա գունատուեց և նայեց ինձ սկզբում զարմացած, չարտասանելով ոչ մի բառ:

—Ի՞նչ է, չէի ստում կնոջս թէ ոստիկանութեան տեղեկութիւններ հաւաքելը, հարց ու փորձ անելը ոչ մի լաւ բան չեն գուշակում: Հարկաւոր չէր այդպէս սիրել օտար աղջկան: Մեծ բան է որ մէկ աղջկով պակաս կունենանք:

—Մէկ բողազ կը պակասի, այդ է՛ ինչ,—փնթփնթում էր նա անկներև գրգռութեամբ, մինչև անգամ յուզմունքից խեղդւելով, իսկ աչքերի մէջ երևում էին արտասուքներ:

—Ի՞նչպէս: Դուք թո՛ղ կը տաք որ ութ տարեկան երեխային...

—Ապա ես ի՞նչ անեմ: Մի բան կօզնի, եթէ մինչև անգամ ոտներն ընկնեմ աղաչեմ: Այն էլ ասենք, հէնց մեր որդոց համար սւելի լաւ կը լինի, եթէ չեն ապրիլ: Այս շան կեանք է: Ձեզ՝ կըթւած մարդկանց թուում է որ այստեղ մենք մի կերպ ապրում ենք էլի: Երեսներէս թքում են—լո՛ր, նայում են արհամարանքով—ժպտան, հայհոյում են հայրենիքդ, հաւատդ, բոլորը, ինչ որ թանկագին է քեզ համար—նոյնպէս լո՛ր: Իսկ երբ արդէն կը կորցնես ետին հանքերով թիւնը և կ'ուզես դնքսել վերաւորողին—պահիր բռունցքներդ գրպանիդ մէջ, թէ չէ թէ դու, թէ երեխաներդ մինչև անգամ չոր հաց էլ չէք ունենալ:

—Այդ բոլորը հիանալի է,—ընդհատեցի ես նրան,—բայց բանը Կազեայի մասին է: Դուք իբրև նրա բնական խնամակալ պէտք է պաշտպանէք նրան: Մի՞թէ ձեզ համար միևնոյն է՝ ապրում է նա, թէ՛ ոչ և սրտեղ է ապրում:

—Միևնոյն է,—բղաւեց բանւորը,—առանց սյդ էլ գլուխս պտոյտ է գալիս:

Նրա գէմքի արտայայտութիւնը բարկացածից դառաւ յանկարծ տխուր. նա լուռ նայում էր իր դատարկ ափսէին:

Յետոյ մինչև անգամ չը հրաժարւելով ինձանից, նա դուրս եկաւ սենեակից, սաստիկ բաղխելով դուռը:

Միւս օրը բանւորը արեց ամեն բան, ինչ որ նրա ոյժը պատում էր, որպէսզի պաշտպանէ Կազեային: Ուղարկեց կնոջը աղջկայ հետ կոմմիտարի մօտ, այնտեղ կինը լաց էր լինում և աղբրսում

էր չը բաժանել իրան երեխայից: Կոմմիտարը կամ իսկապէս չը հասկացաւ, ինչ էր ուզում կինը, թէև սա աշխատում էր որչափ կարելի է լաւ խօսել գերմաներէն, կամ չէր ուզում հասկանալ,—ասաց միայն որ այս անիծած լեհացիք օրօրոցից ներշնչում են մանուկներին թէ ամեն մի գերմանացի — մարդակեր է, և հրամայեց որ գլխիցը ռադ լինեն: Իսկ երբ երեկոյեան կոմմիտարի մօտ գնաց բանւորը, բացատրեց թէ բանը ինչպէս է և յամառութեամբ պահանջում էր պատասխան,—կոմմիտարը խոստացաւ զիմել իշխանութեան և ամեն բան սարքել:

Այս ամենը պատմեց ինձ երեկոյեան Կազեայի մայրը:

Ես բոլորովին չէի կասկածում որ բանը մինչև աղջկան սահմաններից դուրս քշելը ոչ մի կերպ չի հասնիլ, բայց երբեմն ինձ ճնշում էր մէկ ինչ որ անորոշ նախազգացում և ես թանգ կը վճարէի, միայն թէ գարունքը շուտով անցնէր, և մենք բոլորս հանգստանայինք:

Փոքր առ փոքր Կազեան սկսեց իր հին պարապմունքները և սովորութիւնները, բայց նա կարծէք էլ առաջալ տնհոգ երեխան չէր: Երբեմն ուրախ ծիծաղելով, նա յանկարծ լուռ էր և երկչոտութեամբ շուռ էր գալիս, ետ էր նայում և գունատւում, կարծես սպասելով մի որ և է հալածանքի: Նա սկսեց վախենալ միջին և եթէ՛ գալով ինձ մօտ լրագրի համար, մնում էր մի քիչ աւելի երկար,—այնպէս էր սկսում գողալ տեսնելով մութ սանդուղքը, որ ես ստիպւած էի լինում հասցնել նրան մինչև իրանց սենեակի լուսաւորւած դռները,—միայն այդ ժամանակ նա հանգստանում էր: Երևում էր որ միևնոյն միտքը հալածում էր նրան անդադար: Մէկ օր աշխոյժ գրուցի ժամանակ նա յանկարծ լուեց և իմ հարցիս թէ ինչ է պատահել,—ասաց.

—Մեր թագաւորը որդիք ունի:

—Այո՛, ունի, թոռներ էլ ունի:

—Թոռներ էլ ունի: Նա երևի նրանց չի սիրում... Խօ՛ կան այնպիսի մարդիկ, որոնք երեխաներին չեն սիրում:

—Ոչ. նա սիրում է իր թոռներին:

—Իսկ նա խօ գիտէ որ երեխաները «այնպէս» չեն կարող ապրել, մենակ... առանց մեծերի:

—Գիտէ և անկասկած չի թո՛ղ տալ որ իր տէրութեան մէջ մի որևէ երեխայի վերաւորեն...

Կամ մի ուրիշ անգամ նա հետեւեալ հարցը տուեց.

—Ձեր այն ատրճառակը լցած է. ո՞չ այն, որ արկղի մէջն է դրած:

—Միշտ լցած է:

—Իսկ սրբան չար մարդ կարելի է նրանով սպանել:

—Այստեղ չը կան այնպիսի չար մարդիկ, որոնց հարկաւոր լինէր սպանել:

—Իսկ նոքա, որ երեխաներին են խլում:

—Ո՛ր... աղբալիսներին ես կը կարողանայի պատ-
ժել...

—Սիրելի պարոն բժիշկ, —ասաց աղջիկը, փա-
թաթելով պարանոցովս. —Հայրիկս էլ կ'օգնէր
ձեզ... նա սաստիկ ուժեղ է —նա միայն երևում է
այդպէս խիստ, բայց այդ միայն այնպէս... երբ
ոչ ոք չի տեսնում, հայրիկը մինչև անգամ գլուխս
է շոյում:

—Իսկ դու հայրիկին սիրում ես:

—Ինչո՞ւ համար չը պէտք է սիրեմ:

Երբեմն նա կարծես թէ երազում էր բարձրա-
ձայն մէկ ինչ որ ծածուկ տեղերի մասին, որտեղ
կարելի է այնպէս թաղ կենալ, որ ոչ ոք չի գրտ-
նիլ, կամ այնպիսի կախարդի մասին, որը կարող է
տալ աներևոյթացնող զգալ: Մինչ այդ՝ աղջիկը
օրէցօր գունատւում էր և գունատւում: Միշտ նա
մի բանից վախում էր, ետ էր նայում և համա-
րեալ թէ միշտ նրա դէմքի արտայայտութիւնը
կրում էր անհանգստութեան գրոշմ:

Ամբողջ ժամանակ սաստիկ ցրտեր էին և ձիւ-
նէ մարդը, որ շինել էր Կազեան Ստասեկի հետ
միասին, դեռ կանգնած էր իմ լուսամուտի
տակ:

—Գիտէ՞ք՝ երեխան կը մեռնէր, եթէ նրան
մի որեւէ տանէին այսպիսի բուքին, —ասաց
ինձ մի օր Կազեան՝ նստած ինձ մօտ սենեակում:

Ոչ ազաջանքը, ոչ բարկութիւնը ոչինչ չէին
կարող ստիպել Կազեային մոռանալ իրան տանջող
միտքը:

Մի օր փետրւարի կիսին ընտրեցի մի այնպի-
սի բոլէ, երբ բանւորը պարապած էր գործարա-
նում, իսկ Կազեան վազել էր ջրհորը ջրի համար,
և գնացի նրա մօր մօտ իմանալու թէ ինչ հե-
տեանքներ ունեցան նոցա աշխատանքները կոմ-
միսարի մօտ:

—Հարկաւոր է խոյս տալ նոր ընդհարումնե-
րից ոստիկանութեան հետ, —ասացի ես, —այդ կա-
րող է վատ ազդել նրա առողջութեանը:

—Ի՛նչ անեմ, ի՛նչ, —բացազանչեց կինարմա-
տը, —մարդս գնաց ոստիկանատուն, —այնտեղ նրան
ասացին որ սլատասխանը դեռ չէ եկել:

—Գուցէ հարկաւոր է վկայական գրել ոստի-
կանատուն թէ Կազեայի առողջութիւնը չէ թոյլ
տալիս նրան ճանապարհ ընկնելու: Իսկ մինչև
այդ ժամանակ գուցէ ստացւի թուղթը:

—Ես ի՛նչ եմ իմանում, —տխրութեամբ ասաց
կինարմատը. —Գուցէ և այդպէս լաւ կը լինէր:
Գուք ինձանից լաւ գիտէք թէ ի՛նչ պէտք է անել:

—Ձէք նկատում որ Կազեան վերջին ժա-
մանակ նիհարել է և գունատւել:

—Ի հարկէ՞: Նիհար էլ, տխուր էլ է դա-
ռել: Ոչինչ չէ ուտում և կարծես միշտ մի բանից
վախում է:

Ես գրեցի՝ համաձայն ընդունւած բանաձևի մի
վկայական, կինարմատը տարաւ այն ոստիկանա-
տուն, բայց չ'ընդունեցին. Ռուսահայատակին սահ-
մաններից դուրս քշելը յետաձգել կարելի է, —ա-
սացին կինարմատին, —սակայն միայն այն ժամա-
նակ, երբ վկայականը գրած կը լինի գերմանացի
բժշկի ձեռքով:

Մեր տեղում բացի ինձանից կար միայն մէկ
բժիշկ —բժիշկ Ռեզէր: Այդ բժիշկը լրջամիտ և
ազնիւ մարդու անուն ունէր: Գնացի նրա մօտ և
պատմեցի ամբողջ պատմութիւնը, ի միջի այլոց
գարձի նրա ուշադրութիւնը և այն ցնցումների
վրայ, որոնց վկայ էի եղել ինքս ոստիկանութեան
առաջին այցելութեան ժամանակ:

Բժիշկը ուշադրութեամբ լսեց ինձ:

—Գիտէ՞ք, այդ հաւանական բան չէ, —ասաց
նա հանգիստ ձայնով, —այդ միայն ցոյց է տալիս
պրոսական ոստիկանութեան գովելի ճշտակատա-
րութիւնը: Բայց թէկուզ և այն, որ աղջիկը ան-
չափահաս է... Ասենք, ես չեմ զարմանում որ նրա
խնամակալները, ռամիկ մարդիկ, լեղապատառ են
եղել, բայց դուք՝ կրթւած մարդ... Այդ ճշմարիտ որ
ծիծաղաշարժ է...

—Տէք խնդրեմ այդ վկայականը գոնէ միայն
այդ ռամիկ մարդկանց և նոյն իսկ այդ երեխայի
հանգստութեան համար:

—Ե՛, եթէ ինձանից պահանջում են վկայա-
կան, ես կարող եմ տալ, միայն այդ բոլորովին ա-
ւելորդ է: Լեհացիք ի բնէ տրամադիր են ամեն
բան չափազանցելու:

—Ես բոլորովին նույնպէս, ինչպէս և դուք եմ
նայում այդ երեխայի գործին, և մինչև անգամ
հաւատացած եմ որ նրան չեն խլի ընտանիքից: Վա-
խումեմ միայն որ ոստիկանութեան նոր այցելու-
թիւնը կարող է առաջանից աւելի վախեցնել ե-
րեխային, խորթ մայրն էլ նորածնին ծիծ է տա-
լիս, —երկուսի համար էլ վնասակար է վախեցնուլ:

—Բայց այդ միայն թիւրիմացութիւն է, ու-
րիշ ոչինչ... Ձէ որ աղջիկը ութը տարեկան է, —
ասում էք դուք:

—Այո՛, ութը:

—Դէհ, ուրեմն էլ ի՛նչ խօսելու բան կայ: Հա-

Քիւրդ սրնգ ահարն եր

սարակ թիւրիմացութիւն է,— նորից կրկնեց գերմանացին:

Երբ ես նրան երկրորդ անգամ խնդրեցի, նա համաձայնեց ուղեկցել ինձ և լուրջ, կենդանացած տեսքով մտաւ բանւորի սենեակը: Ես ցոյց տւի նրան աղջկան, որը դողաց ամբողջ մարմնով, հէնց որ լսեց գերմաներէն լեզուն: Բժիշկ Ռեդլէրը զըննեց նրան աւելի ուշով և անխախտելի հանգստութեամբ ասաց ինձ.

—Երեխան առողջ է—նեարգները մի փոքր զրգուած են, բայց այդ գեռ հիւսնդութիւն չէ, իսկ կեղծ վկայական ես տալ չեմ կարող: Զէ՛ որ նեարգայինութիւնը և դիւրագրգռութիւնը անկարելի է հոգեկան հիւանդութիւն անւանել:

Հրաժարւելով փողից, որ առաջարկեց նրան Կազեայի մայրը, բժիշկը լուրջ կերպով գլուխ տւեց մեզ ամենքին և դուրս գնաց:

Միւս օրը գնացի կոմմիսարի դիւանատունը: Կոմիսարը գրում էր մէկ ինչ որ յայտագիր և կարծես թէ սաստիկ զբաղւած էր: Սակայն նա մի րոպէ՛ բարձրացրեց գլուխը և հարցրեց՝ ի՞նչ է ինձ հարկաւոր:

—Ես եկայ Մատթէոս Կրաւչիկի որը աղջկայ գործով. այդ ութը տարեկան աղջկան հրամայւած է արտաքսել սահմաններից դուրս մինչև գարունը:

—Դուք նրա խնամակա՛նն էք:

—Ես բժշկում եմ այդ ընտանիքը և կ'ուզէի...

—Ուղարկեցէք այստեղ այդ երեխայի խնամակալին, ինձ պատւիրած չէ ամեն մէկ գնացող եկողի հետաքրքրութիւնը յագեցնել:

Ասելով այս բառերը՝ նա նորից խորասուզեց իր դրութեան մէջ: Ես վախում էի յամառութեամբս վնասել Կազեայի գործին, որի ամբողջ վիճակը գտնւում էր այդ մարդու ձեռքում և դուրս եկայ դիւանատնից՝ անաջողութիւնից զայրացած: Տուն վերադառնալիս պատահեցի Կազեայի խորթ մօրը. նա սաստիկ յուզւած էր: Բանից երեւաց որ ամուսինը երեք օր է որ կուէլ է մի ուրիշ բանւորի—գերմանացու հետ: Խօսք էր բացւել իշխան Բիսմարկի մէկ ինչ որ նոր ճառի մասին և վէճը բռնուցընելի էր հասել: Ոստիկանութիւնը միջամտել էր և Կազեայի խնամակալի վրայ տուգանք էր դրել. յայտարարելով այդ դատավճիռը, ոստիկանը յանդիմանաբար հարցրել էր. «դուք էք քշւած սահմաններից այն քո՞ծը»: Բանւորը պատասխանել էր թէ բացի ոստիկանից և կոմմիսարից Մ—ում կայ գեռ ևս լանդրատը Ս.—ում, պրեզիդենտը Պաղնանում, վերջապէս՝ մինիստրը, պետական խորհուրդը,—և որ նա գիտէ թէ ուր պէտք է դիմել:

—Ոչ մի լաւ բան սրանից դուրս չի գալ,— աւելացրեց իր կողմից կինը, վերջացնելով պատմութիւնը: Գերմանացիք պէր են և վրէժխնդիր, և ինչով խեղճ մարդը նրանցից պաշտպանւի: Մահի ու գերմանացու ճանկերից չես փախչիլ,—ասաց նա հոգոց հանելով:

Կազեան հարևանցօրէն լսել էր իր խնամակալի վէճի մասին ոստիկանի հետ և երևում էր որ սաստիկ անհանգստացած էր դրանով: Ամեն մի անպասելի աղմուկ վախեցնում էր նրան, նա երկիւղով ետ էր նայում, խաչակնքելով երեսը և կրկնելով աղօթքի բառերը:

—Ինձ պառաւ Մարիամը ասաց որ բաւական է երեսը խաչ հանել—ամեն չար բան կ'անցնի,—բացատրեց ինձ աղջիկը:

—Այո՛, Իսկ ի՞նչ է քեզ ներկայանում, երբ դու վախենում ես:

—Իմ մէջ ամեն բան դողում է... Ինձ թւում է թէ ինձ արդէն տանում են: Մարիամն ասում է որ ամեն երեխայ ունի իր սլահապան հրեշտակը—ուղիղ է այդ:

—Այո, ունի,—ասացի ես, կամենալով հանգստացնել նրան:

—Եւ նա միայն նայում է, որ երեխային ո՞ւմ մի վտտ բան չ'անեն, էլ ոչինչ գործ չ'ունի:

—Այո, նա հսկում է երեխայի վրայ գիշեր ցերեկ:

—Իսկ նա ոստիկանից ուժեղ է:

—Մինչև անգամ միասին վերցրած երկուսից էլ ուժեղ է:

—Իսկ եթե երեքը լինին:

—Նա ամբողջ զորքից ուժեղ է:

—Ուրեմն նա չի թողնիլ որ երեսույն խլեն մօրից:

Ես արդեն չը դիտեի թե ինչ անեմ Կազեայի հետ: Միշտ նա զբաղված էր բացառապես միևնույն մտքով: Աղջկայ մայրիկից իմացալ որ նրա ամուսինը խնդրեք է տուել լանդբատին:

—Դուք չէք կարող երևակայել թե սրճափ դիւրագրգիռ է դառել մարդս վերջին ժամանակ, — աչքին թող ոչ ոք չ'երևայ, — ասաց ինձ կինարմատը:

Հասաւ փետրուարի վերջին օրը: Արևն այնպես սրտագրաւ կերպով լուսաւորում էր, որ վճռեցի դուրս գնալ մի քիչ զբօսելու: Յանկարծ անցքում լուսեցին տղամարդու ծանր քայլեր — մի անորոշ նախազգացում գրգեց ինձ նայել դռանը: Սանդուղքի վրայ տեսալ երկու ոստիկան, որոնք դիմում էին չարդախ՝ Կազեայի խորթ ծնուկների սենեակը: Ես շտապեցի նրանց ետևից և հենց այն րոպէին, երբ նոքա մտան, երևացի բանւորի սենեակի դռներում:

Մայրը նստարանի վրայ նստած ծիծ էր տալիս երեսային, իսկ Կազեան աւելում էր սենեակը: Երբ կինարմատը նկատեց ոստիկաններին, վեր թրուաւ տեղից, դողաց ամբողջ մարմնով և կանգնեց կարծես քարացած: Իսկ նրանցից մէկը՝ մօտենալով աւելի հարցրեց. — Սա է այն երեսան, — Կազեան վայրենի ճիչ արձակեց և թագ կացաւ սեղանի տակ: Ծնկների վրայ կանգնած՝ նա այնպես ամուր սեղմեց պատին, կարծես ուզում էր ճեղքել նրան իր սեփական մարմնով, իսկ աչքերը լառեց անշարժ, առանց մի որ և է արտայայտութեան ոստիկանի՝ դէմքին: Եւ քանի սա մօտենում էր նրան, նրա աղաղակները դառնում էին աւելի բարձր և լուսահատ: Ոստիկանի երեսի վրայ սովորական կոշտ մուսլ արտայայտութեան փոխարէն նկատում էր անհամբերութիւն և զարմանք:

—Das dumme Ding (Յիմար իր). ինչ է բղաւում:

Այս ասելով նա քաշեց երեսայի ձեռքից: Աղջիկը վայր ընկաւ գետնի վրայ՝ փրփուրը շրթներին, նրա ձեռները և ոտները ցնցւում էին: Նրան պատահեց ջղաձգութիւն: Ետ մղելով ոստիկանին, շտապեցի օգնութեան:

—Ի՞նչ է սրան պատահել, — հարցրեց զարմանքով ոստիկանը:

—Ցնցումներ են, — ասացի ես նրան. — Երե-

խան միայն ուժը տարեկան է, նա կարող է մեռնել այս կաթածից. միթէ ամօթ չէ՞ զինւորի համար վերաւորել մանկան:

—Միթէ ես մեղաւոր եմ, — պատասխանեց ոստիկանը բարձրացնելով ուսերը, — ես գնում եմ, ուր որ ինձ ուղարկում է իշխանութիւնը:

—Հեռացէք այստեղից որչափ կարելի է շուտով, — բացազանչեցի ես, — աղջիկը երբ ուշքի կը գալ՝ ձեզ չը պէտք է տեսնի այստեղ: Ոչ մի իշխանութիւն չէ կարող հրամայել սպանել խեղճ հիւանդ երեսային:

Ոստիկանները դիմեցին դէպի դռները:

—Հարկաւոր է տեղեկացնել այս բանի մասին կոմմիսարին, — ասաց մէկը միևսին, — երեսան ուղիղ որ փոքր է և հիւանդոտ: Բայց օրէնքի մէջ չէ որ պարզ ասած է...

Մի քանի րոպէից Կազեայի անգամները դատարեցին ցնցել:

Այն ժամանակ թեւերիս վրայ առայ նրան և պառկեցրի անկողնի մէջ. նա ոչինչ չէր լիշում, երեսը հանգիստ էր, միայն աչքի էր զարնում յոգնածութեան արտայայտութիւնով, աչիկները փակւում էին — նա քնել էր ուզում. քնեց նա և քնած էր անհանգիստ քնով երկու ժամ: Սպասում էի երեսայի զարթնելուն, որովհետեւ միայն այդ ժամանակ կարող էի տալ պատրաստած դեղը: Յանկարծ Կազեան արթնացաւ, նստեց մահճի մէջ, սկսեց աղաղակել և զառանցել:

Ես գրկեցի աղջկան, խօսում էի նրա հետ, աշխատում էի հանգստացնել նրան — բոլորը ի զուր էր, նա ինձ չէր լսում և չէր հասկանում: Լայն և ապուշ բացած աչքերը յառած էին մի կէտի, որտեղ երևի գտնւում էր մէկ ինչ որ սարսափելի, միայն իրեն համար նկատելի առարկայ, իսկ մարմինը ցնցւում էր և դողում էր կարծես մի թռչնակ վայրենի գազանի ճանկերում: Մօր օգնութեամբ աղջկայ բերանը ածեցի պատրաստած դեղը, բայց պէտք է որ ջանքերը, որ ստիպւած էինք այդ բանի համար գործ դնել, երևացին նրան մի ինչ որ զարհուրելի բան, որովհետեւ նեարդային կաթածը նորից կրկնեց և նույնչափ սաստիկ էր, ինչպէս և առաջինը:

Անուհետեւ նորից սպառնացին ոյժերը և նա տենդի մէջ էր ուղաւանցում: Մայրիկը կամաց լաց էր լինում՝ վախենալով արթնացնել աղջկան, և ամեն րոպէ դնում էր նրա գլխին ցուրտ, սառուցով ջրի մէջ թրջած երեսաբեղիկ: Մեծ երեսաները ուտելու բան էին խնդրում, իսկ ծծկանը, որին մայրը կերակրել էր նեարդային զրգուածից փչացած կաթով, շարունակ լաց էր լինում և հի-

ւանդացել էր: Բանւորը ճաշին վերադարձաւ տուն ինչպէս միշտ՝ յօնքերը կիտած և միայն գունատուեց, երբ կինը ասաց նրան թի աղջիկը հիւանդացել է՝ վախենալով ոստիկաններից: Երևում էր որ Կազեայի խորթ հայրը այդ օրը բոլորովին ախորժակ չ'ունէր: Վերադառնալով քաղցած տուն և աղջկան հիւանդ գտնելով, նա համարեա թէ ձեռք չըտուեց մօտ բերած ճաշին, ծխեց չիբուխը և գուրս գնաց սենեակից: Հարեւանուհիներից մէկը եկաւ հիւանդին այցելելու և բոլոր պառաւ կանանց սովորութեան համեմատ սկսեց խորհուրդ տալ դիմելու աղօթողին: Սկզբում ես չէի ընդհատում նրա խօսակցութիւնը, իսկ վերջը գրեցի մի տամսակ և խնդրեցի կնոջը տալ այդ նամակը բժիշկ Ռեզլէրին: Ես այն ժամանակ միայն գործունէութիւնը նոր սկսող բժիշկ էի և՛ պարզ ասած, Կազեայի հիւանդութեան մի քանի նշանները վախեցնում էին ինձ և անհանգստացնում էին, մանաւանդ որ չէի կարող ոչ մի կերպ նրանց ինձ բացատրել: Բժիշկ Ռեզլէրի այցելութեան սպասում էի իբրև փրկութեան: Երևակայեցէք իմ վիշտը, երբ պառաւը վերադարձաւ և յայտնեց որ բժիշկը գնացել է գիւղ, իսկ իմ նամակը ինքը լանձնել է ծառային:

Ուրեմն երեխան մնում էր լիովին իմ պատասխանատուութեան վրայ: Ես չէի հեռանում խեղճ երեխայից, նրան փրկելու համար անում էի ամեն բան, ինչ որ կարող էի, բայց տարաբախտաբար հիւանդութիւնը այս անգամ գիտութիւնից ուժեղ էր... Յոռույ ճառագայթը կարծես երևում էր, բայց յանկարծ նոր, սաստիկ և բոլորովին անսպասելի բարդութիւն ստիպում էր ինձ միայն տարակուսել:

Երանի՜ թէ հանգստացնող և փաղաքշական բառերը կարողանային թափանցել աղջկայ խեղճ, բայց այժմ խելակորուս գլուխը, երանի՜ թէ կարելի լինէր մի որ և է բանով հեռացնել այն հրէշը, որ Կազեան շարունակ տեսնում էր իր առջև... Դեռ մանկութիւնից փափայած գործունէութեանս հենց սկզբում վիճակած էր ինձ ընդհարել բժիշկի համար սարսափելի իրողութեան հետ—միջին մէջ թափառել այն ժամանակ, երբ ամեն բան կարծես կը տայիր լոյսի շողի համար: Այժմ, երբ հանգիստ գրում եմ այս լիշողութիւնները մօտաւոր անցեալից, մի քանի մանրամասնութիւնները դառնում են ինձ համար պարզ, բայց այն ժամանակ նոքա ինձ համար մի մի հանելուկ էին, որոնց լուծել ցանկանալով կորցնում էի գլուխս: Ես ոչ մի ջանք չէի խնայում, բայց վերջ ի վերջոյ պէտք է տեսնէի երեխային մեռած: Նա այն-

պէս էլ սառաւ իմ գրկի մէջ: Վերջին կաթածը ստանեց աղջկան: Մարմնի ջղաձգութիւններին և նեարդային ցնցումներին վերջ գրեց մահը... Միայն լայն չռած աչքերը այնպէս էլ մնացին զարհուրանքի արտայայտութիւնով: Փակեցի նրա աչիկները, ակամայ մտածելով այդ ժամանակ որ դորանով յաւիտեան ազատում եմ աղջկան հրէշի տեսքից, որ հալեց նրան:

Մայրը և հարեւանուհիներից մէկը բարձր լալիս էին, իսկ ես ցաւը սրտումս նայում էի մանկան տնշարժ դէմքին և թշառ փոքրիկ շրթներին, որոնց ընդմիջտ հրաժեշտ էր տուել ծիծաղը:

Այդ րոպէին ներս մտաւ բժիշկ Ռեզլէրը հանգիստ և լուրջ երեսով:

—Ես չէի կարող գալ աւելի առաջ... սկսեց նա:

—Ամեն բան վերջացած է—ընդհատեցի ես նրան,—երեխան վախճանւած է...

—Եւ ի՞նչ էր այդ:—Դուք գրել էիք որ՝ վախենալով...

—Այո, երեխայի նեարդները սաստիկ լարւած էին... ոստիկաններին տեսնելով պատահեց առաջին կաթած...

—Ի՞նչպէս թէ ոստիկաններին...

—Ամսի վերջին օրը եկել էին լիշեցնելու արտասահման անցնելու ժամանակամիջոցը...

—Բայց այդ անկարելի է,—այդ անկարելի է... Այդ օրինակ բան խելքից հեռու է: Հասարակ թիւրիմացութիւն: Իսկ դուք դրանից մի ահագին պատմութիւն էք շինում...

Ես ոչինչ չը պատասխանեցի: Նայելով մեռած Կազեային,—«խեղճ երեխայ», մտածեցի ես, «երանի թէ մահը էլ լիէնր լոկ թիւրիմացութիւն»:

Դժբախտաբար, այդ իրողութիւն էր, իրողութիւն շօշափելի, անհրեքելի, հանդերձ իր ամբողջ ոչնչացնող սարսափով:

Միւս օրը տեսայ Կազեային բարդի սպիտակ դադաղիկի մէջ. խուփը դրած էր այդ տեղ և եթ, պատի մօտ: Նրան հագցրին տօնի շորերը և կանաչից հիւսած պսակը զարդարում էր նրա գլուխը: Խորթ մայրը արտասուալից աչքերով նայում էր՝ առանց աչքերը հեռացնելու, գունատ դէմքին, կարծես կամենում էր յաւիտեան տպաւորել իր լիշողութեան մէջ թանկագին գծերը: Տեսնելով ինձ՝ խեղճ կինը սկսեց հեկեկալ:

—Տէր Աստուած: Ի՞նչ պէտք է անեմ առանց իմ անուշ որբիկի,—հեկեկաց նա:—Այնպէս բարի էր, այնպէս փափկասիրտ—ամենքը նրան սիրում էին... Ո՛ւմ էր նա խանդարում: Ջնջեցին նրան աշխարհիս երեսից: Վա՛յ իմ անբախտ գլխին... Ես ծռնկ իջայ և սրտումս կարճ աղօթք ասացի

մեզ ամենքիս թանգագին աղջկայ Հոգու Հանգիստ արքայութեան Համար: Միայն վեր բարձրանալիս նկատեցի որ բանւորն էլ տանն է: Կանգնած էր նա տնկիւնում պատի և վառարանի մէջտեղ, ուր սովորաբար թագ էին կենում երեխաները, երբ նա սենեակն էր մտնում: Դէմքը շուռ էր տւել պատին և արմունկով կրթնել էր վառարանին: Նրա ամբողջ էութիւնը արտայայտում էր այնչափ լուռ յուսահատութիւն, որ նրա վիշտը աւելի ինձ յուզեց քան թէ կնոջ բարձրաձայն հեկեկանքը:

Ծծկեր երեխան դեռ էս տկար էր և այնիսկ վալրկեանին, երբ էս մօտեցայ օրօրոցին նայելու նրան, — սենեակի դուռը ճրճուայ և ոստիկանի բարձր մարմինը երևաց շեմքի վրայ: Տեսնելով դադարը և նրա մօտ լաց եղող կնոջը, ոստիկանը կանգ առաւ շեմքի վրայ զարմացած:

— Աղջիկը... աղջիկը, — սկսեց նա՝ կակազելով:

Դերմաներէն լեզուն և ոստիկանի ձայնը լցրին բանւորի համբերութեան բաժակը: Մի ակնթարթում նրա կուսացած մէջքը ուղղեց, նա բարկացած բարձրացրեց գլուխը և նրա աչքերը փայլեցին: Զեռնելով նա սեղմեց բազկաթոռի թիկունքը՝ ճնշելով նրա մէջ իր մատները՝ կարծես նա պէտք է մի բան ջանդէր ոչնչացնէր այդ բոլորին:

— Գնա, ասա՛ կոմմիսարին, — արտասանեց նա խուլ, բարկութիւնից խեղդող ձայնով, — որ նրա ցանկութիւնը կատարեց... Այն, ինչ որ պահանջում էին պրոսական օրէնքները, կատարեց... Արտաքսեցին... խլեցին տանս ուրախութիւնը, կտրեցին մանր երեխաների մօր աջ ձեռքը:

Բանւորի վերջին խօսքերի մէջ լսում էր այնքան կսկիծ, որ թւում էր թէ ահա նա կը հեկեկայ:

— Իսկ հիմա... դուրս այտեղից, — աղաղակեց նա այնպիսի ահաւելի ձայնով որ էս դողացի. — Ուզում էք տեսնել մեր արտասուքները, բայց ինձ մօտ մահն է հիւր եկել, իսկ նրա առջև պրոսական գլուխն էլ սլետք է խոնարհւի: Դուրս, թէ չէ՝ քեզ վրայ կը կտրեն այս բազկաթոռը:

Ոստիկանը դուրս գնաց: Միայն այն ժամանակ, երբ նրա քայլերը լսեցին սանդուղքի վրայ, բանւորը բռնեց իր գլուխը և հեկեկաց սարսափելի յուսահատութեամբ:

Իսկ Կադեան: — Նա պառկած էր լուռ և մունջ... Ոչ ոստիկանի երևույթ, ոչ խորթ հօր աղակալին ու հեկեկանքը — ոչինչ չէր անհանգստացնում նրան: Նա մեր ամենքիցս հեռու էր:

Թարգմ. ՕՐ. ՄԻՀՐԱՆԻ

* *

ենք այն գիշեր թափառեցինք Միասին...

Ձեին շողում վերեն աստղեր Ու լուսին.

Մութ էր գիշերն և սրգապատ եւ տրտում...

Ձրկար բերկրանք, չրկար անդորր Մեր սրտում:

Երկար քեզ հետ մենք շուռ եկանք Անբսփոփ,

Սիրոյ մատին մըմնջեցինք Սրտատրոփ,

Իսկ երբ միմեանց «մնաս բարեալ» Ասացինք,

Ա՛հ, մենք, կարծես, մեր սէրն անգարձ Թաղեցինք...

ՈՐՈՓՐԻՈՍ ԱՆՈՓԵԱՆ.

ԳՆԱՐԱՐԻՆՍԻ ՄԻ ԱՆԿԻՆ

Այս օրերս ես գէտք ունեցայ այցելել իմ վաղեմի բարեկամ անդիադործ պ. Խաղարովիչի արհեստանոցը: Ախրթեղի և, միևնոյն ժամանակ, շատ ծանր տըպաւորութիւն թողեց ինձ վրայ այդ այցելութիւնը: Ախրթեղին այն էր, որ ես առիթ ունեցայ մի հաճելի երեկոյ անցկացնել, գէղարեստագէտի չնորհալի ձեռակերտերը դիտելով: Իսկ ծանր էր այն, որ մի անգամ էլ տեսայ, թէ որքան մեղանում արհամարհւած է գեղարեստը:

Պ. Խաղարովիչի արհեստանոցը տեղաւորւած է Միքայէլեան փողոցի մի հնաշէն փոքրիկ տան մէջ: Երկու ոչ այնքան ընդարձակ սենեակներ ներկայացնում են Կովկասի համար մի հազազիւտ անկիւն: Այստեղ արախատիք ճաշակով, որ հասարակ աչքին անկարգութիւն է թւում, դասաւորւած են մի պատկառելի տաղանդի երկար տարիների արդիւնքները:

Ձգենք մի թեթե հայեացք այդ գեղեցիկ տեսարանի վրայ: Հետաքրքրող այցելուի համար այստեղ շատ բան կայ: Կենքի առօրեայ աղեղ երկոյթներից յոգնած, վրդոված հայեացքը կարող է այստեղ մի երկու ժամ հանգստութիւն վայելել: Եթէ երաժշտութիւնը և երգը մարդու հոգու վրայ ազդում են լսողութեան միջոցով, նկարը և անդին ազդում են տեսողութեան միջոցով: Եթէ բանաստեղծութիւնը համարւում է գեղարեստների թագուհին և երաժշտութիւնը նրա հաւասար մրցակիցը, նրկարչութիւնը և անդիադործութիւնը, իբրև կրթիչ գեղարեստներ, համարւում են նրանց կրտսեր քոյրերը: Եւ ով իւր սրտի խորքում կրում է այն դժգոհութիւն, որ կուսում է գեղեցիկի պահանջ, մի չքեղ նկար, մի սիրուն անդի դիտելով, նոյնքան հաճոյք պէտք է զգայ, որքան կարգաւով մի բանաստեղծի սրտից բղխած տողերը և լսելով երաժշտի հոգու անխառն արտադրութիւնները:

Այցելուի առաջին հայեացքը պ. Խաղարովիչի արհեստանոցում ընկնում է կարմրագոյն մոմից կազմած մի

խմբակի (groupe) վրայ: Դա յիշեցնում է ռուս-տաճկական վերջին պատերազմից մի յաղթական տեսարան: Ռուսաց զորքերը Աւիարի մօտ ջարդում են տաճիկ զորքերին: Բայց այս ճակատամարտը չէ ընտրել անդիպագործը իրեն բնորոշ պատկեր, այլ յաղթութեան գլխավոր գրոշակակիրներին, երեք խոշոր անձնավորություններ՝ զորքերի հրամանատար Մեծ Իշխան, մեր երկրի նախկին փոխարքայ՝ Միքայել Նիկողայեվիչին, Լօրիս-Մելիքեանին և նրա մրցակից Իշխան Սվետոսլավ-Միրսկուն: Մեծ Իշխանը շտապում է աչքով տեսնել իր զորքերի յաղթութիւնը: Դեղնեցիկ նոյնգների վրայ նստած երեքն էլ սլանում են մի լեռան տալառաժոտ կրծքով դէպի վեր: Մեծ Իշխանը մի ձեռք սանձի վրայ՝ միւսը տարածել է դէպի առաջ և երեսը դարձրած Լօրիսին, հարցնում է ճակատամարտի մասին: Ձեռք գլխին մօտեցրած, մէջքից թեքւած, նիհար, բարձրահասակ Լօրիսը, հանգիստ դէմքով, յաղթական ժպիտը երեսին՝ բացատրութիւններ է տալիս: Խմբակի ետեւից մի հակադրամարմին ձիաւոր-կազակ սլացնում է Մեծ Իշխանի սպիտակ դրօշը: Այս խմբակի դիրքը (position) այնքան յաջող է ընտրւած, այնքան կենդանի որ ամեն ինչ կարծես խօսում է մարդու հետ:

Մի փոքր հեռու այս խմբակից կանգնած է նոյն Մեծ Իշխանի հանգուցեալ ամուսնու Օլգա Ֆեոդորովնայի արձանը գիպսից կազմած: Գիմնազիոնի մի աշակերտուհի վարդերի փնջով զարդարում է այդ հիմնարկութեան հովանաւոր իշխանուհու պատանդանը: Դա ներկայացնում է լուսաւորութեան էմբլեմը: Աջ կողմում մի չքաւոր կին՝ երկխան գրկած, չոքել է և աղօթում: Դա ուղորմութեան էմբլեմն է՝ Իշխանուհի միմեծ ուրբանոցի նշանը: Ձախ կողմում մի վերաւոր գինւոր, իր վէճքը սեղմած, նայում է դէպի վեր իր բարեբարոհուն երախտագէտ հայեացքով: Դա Վարմիր խաչի էմբլեմն է:

Ահա և ուրիշ տեսարաններ: Դադարանի Հերոս Հաջի Մուրադը պատրաստւում է՝ ձիու վրայ նստած՝ ահռելի ժայռի դադարից գլորւել ցած, չըկամենալով մեռնել իրան հետամուտ լինող թշնամիների ձեռքում: Քաջութեան և հայրենասիրութեան մի խօսուն պատկեր, որ սարսուռ է ազդում մարդու վրայ: Մուրադը վերջին անգամ արձակում է իր հրացանը, գուցէ մի թշնամի ևս սպանի և այնպէս ինքը զոհ դառնայ իր հայրենիքի սիրոյն: Միւս կողմում լեռնականների (աբխազներ) մի ընտանիք դադարում է իւր ծննդավայրից, որ ողողւել է անկոչ թշնամիներով: Կինը, ծծկեր երեխային գրկած, նստած է նիհար, կմախք դարձած ձիու վրայ: Ընտանիքի հայրը ձիու սանձը բռնած առաջ է տանում: Նրա մի ձեռք հրացանին է դիմում: Այնտեղ հեռւում նախմարել է թշնամիներ: Կինը սարսափած նայում է: Ձիու գլուխին նստած փոքրիկ պատանին գլուխը երկիւղով առաջ է ցցել: Նրա հայրը պատրաստ է իր արիւնի վերջին կաթիլը թափել: Բաւական չէ նրա գլուխներին հալածել են հայրենիքից, պէտք կառորկն նրանց:

Կան և խաղաղ դիւղական տեսարաններ: Վրացի սայլապանը քշում է եզներով լծւած ծանր, հնագուրեան սայլը: Բօրչալուի թուրքը ուղտով և ձիով դաղթում է իր ընտանիքի հետ:

Ահա և սիրային մի տեսարան՝ Մուսալուսի ձիւր՝ մէկը կնոջ, միւսը տղամարդու համար թամբած: Ինչո՞ւ են նրանք մուսալուսի՝ դա դեղարւեստագէտի քմահաճոյքն է, գուցէ և մի փոքր անհամեստ...

Աւելի դրաւիչ են այն բաղմամբիւ փոքր և մեծ տիւսլաները վրացիների, թուրքերի և լեռնականների, որոնց երկար տարիներ ուսումնասիրել է տաղանդաւոր արտիստը և յետոյ վերականգնացրել իւր լուրիկ կացարանում նուրբ մատներով շարժումներով:

Նւ այս բոլոր տեսարանների և տիւսլանների աշխարհում երևում է մի ազդու կերպարանք, որ, կարծես, յուզւած և մուայլ մտատանջութեան մէջ գիտում է իր շուրջը: Դա Գրիգոր Արծրունու կիսարձանն է՝ դրած սենեակի կենարոնում: Նա չինւած է գիպսից և լիովին պատրաստ: Արձանը կիսադէմքից աւելի ազդու է և աւելի նման հանգուցեալին, քան en face.

Բայց ընդհանրապէս նա յաջողւած է և բաւական կենդանի տպաւորութիւն է թողնում: Աւելի ազդու և, միևնոյն ժամանակ, վշտալի ներգործութիւն ունեցաւ ինձ վրայ Արծրունու դէմքի առանձին հանւածքը (сѣбѣхѣ) և մանաւանդ աջ ձեռքը: Այն ձեռք, որ քսան և եօթ տարի աներկիւղ ազնւութեամբ գործել է իր ժողովրդի համար, այժմ կուչկուչւած, արւեւաքամ հանդչում է Մշակի 146-դ համարի վրայ: Ամեն մի հայ, որ ընդունակ է գնահատել իր անգուգական գործիչներին, պէտք է այս ձեռք պահի սեղանի վրայ ինչպէս մի սրբազան յիշատակ:

Անցնենք արհեստանոցի միւս սենեակը: Այստեղ ևս շատ բաներ կան, բայց ես կը յիշեմ միայն նրանցից երկուսը, որ ամենից աւելի են աչքի ընկնում և կազմում են պ. Խաղարօյիչի գործերի գլուխը (chef d'oeuvre)՝ «Իրանայի որսը» և «Բաքուի խնձորը»: Առաջինը կլասիկական ուղղութեամբ է շինւած, երկրորդը նորագոյն բեաւական ոճով (genre): Նրկւան էլ յօրինւած են մի հարուստ սեղանատան պատերը զարդարելու համար իբրի չքեղ բարելի և ֆնեբ (խորաքանդակ): «Բաքուի խնձորը» մի հանրահաշակ արքեպիսկոպիտի կեանքի երգիծաբանութիւնն է և արժէ նրա բովանդակութիւնը բերանացի լսել անգլիագործից...

Նւ այս գեղարւեստական անկիւնը Կովկասի մայրաքաղաքում մնում է անգնահատելի, մուսալուսի: Խմ հարցիւ, թէ ինչպէս են գնում գործերը նիւթականի կողմից, պ. Խաղարօյիչը դառն ժպիտով պատասխանեց.

—Շատ վատ:

Գնահատող չը կայ, գեղարւեստի պահանջ չը կայ, որովհետեւ մեր ճաշակը դեռ անկիրթ է: Մտէք մեր հարուստների փարթամ բնակարանները և դուք այնտեղ կը տեսնէք ամեն տեսակ թանգազին իրեր, բայց և ամեն անկիւնում տգեղ, այլանդակ ճաշակի արտայայտութիւն: Մի թանգազին փալատ, մի հարիւրանոց պահարան աւելի է գնահատւում, քան մի գեղեցիկ նկար: Անդիպագործութեան արդիւնքների մասին, հարկաւ, խօսք անգամ չէ կարող լինել: Նւ դուք եթէ մի հարստի նկատէք, որ մի սիրուն նկար, մի շնորհալի արձան աւելի պատիւ կը բերի նրա կացարանին, քան թէ մի ոսկեզօծ սեղան, ծիծաղի կ'արժանանաք: Քանի որ հարուստների ճաշակը այդքան անկիրթ է, գեղարւեստը խրախոյս չէ կարող գտնել մեղանում և Բաշինջաղեանները ու Խաղարօյիչները ճնշւած կը մնան կեանքի առօրեայ հոգսերի ծանրութեան ներքոյ:

ՇՈՒՇՈՒ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ

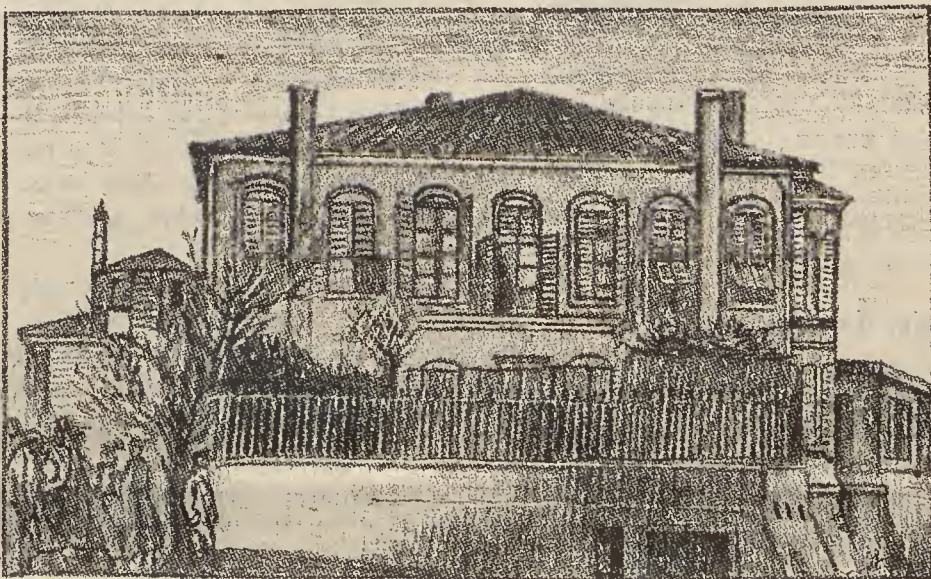
Մուծ սնկիւնում, հացագործի վառարանի գլխնէրին, խոնաւ խրճիթներում, աշխարհի երեսից, արևի լոյսից իրան փախցրած, ապրում է մի բախտավուրկ մարդ, ինքն իրան անունը դրած «Բանաստեղծ Յարութիւն գիտնական վարժապետ Արցախեցի»։ Այս պատկառելի անունը շատերի մօտ հնչում էր մի առանձին յարգանքով, ամբոխը նրան մի երկանառաք հրեշտակ էր կարծում, որովհետեւ նա իր երեսը ցոյց չէր տալիս, մարդկանցից չոր չէր ընդունում, հաց չէր առնում, չէր խօսում, չէր պրոցում և մօտը մարդ չէր ընդունում։ Վրա համար նրա անունը դրել էին «ճգնաւոր»։ Շատ եկեղեցիներ

գրադէտ թէ՛ ճանապարհորդ, նոյն իսկ Րաֆֆին, լսելով նրա անունը, հետաքրքրւել էին, մարդ էին ուղարկել մօտը, իրանք էին գնացել տեսնելու՝ հնար չէր եղել։ Նրա միակ պատասխանը դռան ետեւից եղել է «Ժամանակը չէ, սպասեցէք ժամանակին»։ Նա այս պատասխանը աւելի ևս խորհրդաւոր, աւելի եւս զարհուրելի էր թւում ամբոխին։

Ի՞նչ էր անում նա. կը հարցնէ ընթերցողը։

Բանաստեղծութիւններ էր գրում 30 տարի շարունակ։ Ո՞վ չէր հետաքրքրւել այդպիսի մարդով և նրա բանաստեղծութիւններով։

Անցեալ տարի նա վախճանեց իր ցնցոտիները

Ս ա ն - Ս տ է ֆ ա ն օ . այն տնակը, որտեղ 1878 թ. փետր. 19-ին ստորագրւած է ռուսների և տաճիկների մէջ հայերիս յայտնի դաշնագիրը։

մէջ։ Բնակարանը մի չափարանոց էր, որոնց արանքներով պարզ կարելի էր նշմարել խրճիթի ներսը։ Ամառ ձմեռ այդ նրա բնակարանն էր։ Մեռնելուց անմիջապէս յետոյ կնքեցին նրա թղթերը։ Մեծ իրարանցում տեղի ունեցաւ շուշեցոց աշխարհում. փառաւոր թաղում ունեցաւ հանգուցեալը, գրեց և լրագրեցներում։

Մարդիկ պնդում էին, որ նրա գրածքը մի գանձ է. պահանջում էին որ ապահով մարդու յանձնեն պահելու մինչև բռնալ կարգաւրդ, որ բան չըկորչի միջից. երազում էին, որ այդ բանաստեղծութիւնների ամեն մի տողը անգին գոհարներ են, որոնց նա թողել է ազգին և որոնցով կարելի է մի գպրոցի գոյութիւն ապահովել... Պատահել է ինձ մինչև անգամ մի երկու մարդ, որոնք տեսել են լեւո հինգ հազար կը տամ, ես տասը հազար կը տամ բանաստեղծի թողած ժառանգութեան։ Բայց ի՞նչ պէտք կարելի է հաւատալ այդ տեսակ սովորաբար թիւններին, հաւատալ թէ մի մարդ, մի գրող հեռու քաշած աշխարհի երեսից, մի խոնաւ խրճիթում ընկած, ոչ հասարակութեան մէջ եղած լինի, ոչ լրագիր ստանայ, ոչ կարգայ և ոչ իսկ կարգաւոր գրքեր ունենայ և տարրական ուսում ստացած լինելով մի քահանայից, բացի սաղմոսից, ժամագրքից, Հարանց-Վալքից և Աւետարանից մօտը ոչինչ չլինի.— ու սկսի նա բանաստեղծութիւններ գրել

և այդ գրածքից այդպիսի գանձ սպասել։ Հաւատացնել այդ մարդկանց ոչ մի կերպ չէր կարելի։ Ամբոխի համոզմունքին հասաւ կացին պիտի լինի որ...

Նա ի՞նչ։

Անցեալ երեկոյ, փետրւարի 22-ին, դրա ազգականի տանը, որին յանձնւած էին այդ թղթերը, բացւեց կապոցը։ Բացւեց, որովհետեւ հանգուցեալի ազգականն աւսում էր թէ մարդիկ ինձ դատաւիտում են, ասում են որ այն ահագին գանձը ինչո՞ւ չըպիտի բացւի և իր նպատակին ծառայէ։ Մարդու սիրտը տրոփում էր մինչև թղթերի ծալը ետ տանելը։ Քառածալ թղթի վրայ, մեծ մասը մատիտով գրած, տեղ տեղ հնութիւնից, իմա խոնաւութիւնից եղծւել էր գրածքը և դարձել անվերծանելի։— Կարդում ենք, աչքներս չուում ենք, ուզում ենք լափել, աչքով յօնքով կուլ տալ։ Բայց ի՞նչ ենք կարդում. միանգամայն յուսախաբ եղած, մենք դռնում ենք «դիւլում-հայ» կոչւած խաղերի մի անշնորհք և ահագին հաւաքածու ասեմ թէ բաւեր, սիրահարական անամօթ շաղակրուութիւնով լի. մի քանի անմիտ ու անիմաստ բանաստեղծութիւններ, նոյնայանգ և նոյնանիշ բառերի վերջաւորութիւններով, որին տեղական լեզուով մենք պընգըր կարող ենք ասել, այն էլ անշնորհք «պընգըր» որի մէջ ոչ նիւթ կայ և ոչ իմաստ, և մի քանի հեգնա-

կան տկնարկներ և արհամարհական բառախաղութիւններ ուղղած դէպի զանազան անձինք:

Բոլոր գրածքները մի լիքը քսակ է, որ կարող է 3000 թերթերից աւելի լինել: Մարդ գարմանում է միանգամայն նրա տոկոսն համբերութեան վրայ, թէ ինչ պայմանների, ինչ հանգամանքների մէջ է անցրել նա իր կեանքը և ինչ տանջանքներ է կրել այդ գրելիս: Նւ ժողովուրդը 30 տարի սպասել է նրան:

Այժմ հասկանում ենք թէ ինչո՞ւ նա իր գրածքները չէր ուզում ցոյց տալ ցանկացողներին: Այլ և հաւատում ենք որ նա իր վրայ իսկապէս մեծ համարում է ունեցել և կամեցել է հաւատացնել աշխարհին թէ կայ մի այնպիսի մարդ, որ ոչ կերել է, ոչ խմել, և թափանցել է սիրտհարական լիտի բառերի ամենավերջին գաղտնիքների մէջ...

Նւ այսօր շուշեցի շատ մայրեր յանուն իրանց որդոց ցաւերի բժշկութեան բանաստեղծ ճգնաւորի գերեզմանի վրայ ուխտ են անում և մոմեր են վառում...

ԱՐԳԱՄ

23 փետրւար 1893 թ. Շուշի:

ՕՂԵՍԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԳՊՐՈՅԻ ՀԱՐՅԸ

Օղէսայի հայ գաղթականութիւնը այժմ կազմւած է մօտ 200 ընտանիքից, որոնցից տասի չափ եկեղեցիներ են, ըստ մեծի մասին կովկասցի վաճառականներ: Կան նաեւ շատ եկեղեցի գործակատար ամուրի երիտասարդներ, նաւահանգստում աշխատող հարիւրից աւելի պանդուխտ մշակներ, որոնց թիւը առհասարակ դժւար է ճշտութեամբ որոշել: Իսկ մնացած 190-ի չափ ընտանիքներ բնիկ տեղացի եւ մեծ մասամբ սափրիչներ են. կան երեք չորս ծխախոտի գործարանատէրեր, գրեթէ նոյնչափ էլ վաճառականներ:

Օղէսայի գաղթականութիւնը ունի երկուսեւ միադասեան ծխական դպրոց, ու. կայ Ս. Լուսաւորիչ մի եկեղեցի եւ երկու քահանայ: Աւագ քահանան ծերութեան պատճառով քաշւած կեանք է վարում, թէպէտ մասնակցում է ժամերգութեան, ու համարում է եկեղեցական գործերի գլուխ, բայց վերջին գէպքերում կրտսեր քահանան է իսկապէս կատարում նրա պաշտօնը:

Մինչև եկեղեցիների և մանաւանդ հայ ուսանողների դպրոցաւոր տեղացիները անշարժութեան փիճակի մէջ մի կերպ քաշ են տւել իրանց գոյութիւնը: Վերջին տասն տարւայ ընթացքում սկսել է եկեղեցի հայերի հոսանքը, սրանք կամաց կամաց գալով և բնակութիւն հաստատելով՝ գտել են դպրոցական գործերն երեսի վրայ ընկած, իսկ ժողովրդին՝ բոլորովին ստուած հասարակական շահերից: Ամեն ընդհանուր գործ պատահելիս բնիկներից շատերը իրանց հեռու պահելով՝ ասել և դեռ կրկնում են այս խօսքերը՝ «տէր տէր էր ի շէր տէր», (տէրտէրի գործըն է): Նրեցի ռիսանքի, հագագարձուների ընտրութեանը հրաւիրւել են ընտրել մարդիկ և ոչ բոլոր ծրխականները, կանչւածներն էլ ժողովի ղեկավարի առաջարկւած ընտրելիներին ընդունելով՝ ստորագրել են արձանագրութիւնը և դուրս եկել, կարծելով թէ այդ է կարգը, օրէնքը: Նկերները բերելով Վովկասից ուրիշ գաղափարներ չէին կարող անտարբեր մնալ: Միմեանց յաջորդող նորանոր ոյժեր բացարձակ կռիւ են հրաշարակում այդ մա-

րող ժողովրդի իրաւունքները բայցայոյ ուղղութեան դէմ, ազդում են և տեղացիներին, սրանցից մի մասը սթափւեց խոր քնից, հսկառակ կողմն իր ամբողջ վարակութեան մօտալուստ խորտակումը տեսնելով՝ շտապում է օգուտելու խելագուրի ժողովրդի դրութիւնից և ահա լուրեր են պտտում հասարակութեան մէջ, իբրեւ թէ եկել ու հայերը արհամարում են տեղացիներին, մարդու տեղ չեն դնում: Այս անհիմն ու մտացածին, բայց ինքնասիրութիւն գրգռող խօսքերը դայթակղեցնելով տեղացիներին շատ շատերին՝ առ ժամանակ կապւած են պահում նրանց դպրոցական գործը առաջ ղեկավարող Տ. Գ. հետ:

Ոչ մի ժամանակ կուսակցական կռիւները Օղէսայում չեն եղել լարւած այնպէս, ինչպէս այժմ, այսպէս ասած՝ դպրոցական հարցում, որի հետ սերտ կապել է և «տրկաւագական» հարցը: Անցեալ սեպտեմբերի 25-ին Քիչնեկի կոնսիստորիան ուղարկել էր հրամանագիր, որով աւագ-ուսուցիչ էր նշանակում պ. Այտընեանին, իբրեւ մանկավարժական գործերին հմուտ անձն. սակայն դեռ այդ հրամանագիրը Այտընեանին յայտնւած չէ, և չըզիտեն էլ թէ ում մօտն է:

Այնպէս որ de jure աւագ ուսուցիչ Այտընեանը չէ կտարում de facto իր պաշտօնը: Դպրոցը, ուրեմն, աւագ ուսուցիչ չունի. պէտք է կառավարւէր գէթ ուսուցչական խորհրդով, բայց այդ էլ չկայ: Ինքն ըստ ինքեան առաջառնում է մի հարց. հապա՞սկ է այս դպրոցի աւագ ուսուցիչը: Ըստ նախկին աւագ ուսուցչի՝ ոչ ոք, քանի որ դպրոցը (նրա ասելով 76 թ. կանոնների համաձայն երբ ինքը աւագ ուսուցիչ էր) աւագ ուսուցիչ չպէտք է ունենայ: Ինչո՞ւ այդ բաները (եթէ գոյութիւն ունի) մոռացման էին տւել, երբ ինքը տարիներով վարում էր այդ պաշտօնը բազմազան պաշտօնների հետ միասին: Միթէ Բեսարաբիայի հայ դպրոցներ չեն ենթարկւում բոլոր հայ դպրոցների բնդհանուր կանոնադրութեանը. անգամ ենթադրենք թէ բացառութիւն կազմէին, բայց ինչո՞ւ Քիչնեկի, Աղբերմանի և Թեմիս այլ տեղերի դպրոցները բոլորն էլ ունեն աւագ ուսուցիչներ և Օղէսայ լոկ բացառութիւն պիտի կազմէ...

Դպրոցի այս անիշխանութեան ժամանակ յայտնի չէ ում կողմից և ինչպէս, ժամակու չաջին յանկարծ նշանակւում է ուսումնարանի վերակացու... Հաջիի վերակացու նշանակելը բոլոր ուսուցիչներին յայտնի չէր, և հասարակութիւնը ինչ սրտով կարող է ուղարկել իր գաւազներին այդ դպրոցը, ուր Հաջիի պէս մի տգէտ մարդ կանչւում է իբրեւ մանուկների բարոյականութեան վրայ հսկող...

Ամեն մի գործ առաջ է տարւում Տ. Գ. կամայականութեամբ: Որովհետեւ Օղէսայում ուսուցչութեան հետ կապւած է նաեւ եկեղեցական սպասաւորութիւն, դպրոցի հայոց լեզւի ուսուցիչ Այտընեանը տասը տարի շարունակ դպրի էր և եկեղեցում. գործերը գնում էին իր կարգին. այնպէ որ եկեղեցին մի այլ ըսպասաւորի կարիք չունէր. բայց նախկին աւագ ուսուցիչ քահանան զանազան ժամանակ, այստեղից այնտեղից կանչել է զանազան տիրացուներ, պահել մի ժամանակ և երբ իր քմքին համեմատ չէ գտել, պատահելով այլ արգելքների, յետ է ուղարկել:

Քիչնեկի եկեղեցւոյ վրայ ձեռնադրւած մի սարկաւագ երկու տարի առաջ հրաւիրւում է Օղէսայ և զբա-

նւում է այստեղ, դարձեալ իբրև մրցող Այտընեանի դէմ, որ ճեմարանաւարտ է և արդէն Օդէսայի եկեղեցու վրայ դպիր է ձեռնադրւած: Օդէսայի հասարակութիւնը մի զարգացած քահանայի պէտք ունի. այդ կարիքը աւելի զգալի է այժմ, երբ աւագ քահանան բոլորովին ծերացել է. ապագայում նրան պէտք է մէկը փոխարինէ, երկուստեք քահանայ չէ կամենում (ձեռնադրւել չէ) ունենալ ուսումով և կրթութեամբ իրանից բարձր պաշտօնակից: Հասարակութեան հասկացող դասին ցանկալի է, որ վերջապէս Այտընեանը քահանայ ձեռնադրուի: Այդ դիտարկութեամբ երբ հասարակութիւնը խնդրէ թեմիս կառավարչի անունով՝ Այտընեանին սարկաւադ ձեռնադրելու և երբ ստորագրութիւնները հաւաքւած են, ահա, դպրոցում կամայական ոյժը Տ. Գ. իր Քիչնեի եկեղեցւոյ վրայ ձեռնադրւած տգէտ սարկաւագի համար կողմնակի կերպով պոստցնում է հասարակութեան՝ մէջ ստորագրութեան մի թերթ, իբրև թէ ժողովուրդը դո՛ւ է այդ սարկաւագից և կամենում է որ նա Օդէսայում մնայ. իսկ որովհետև մէկը արդէն կայ, երկրորդի հարկաւորութիւն էլ չէ զգացում: Սրան հետևում է հոգևոր իշխանութեան մի հրաման, որ յիշեալ սարկաւագը հեռանայ իր պաշտօնատեղիէ՝ Քիչնե: Այն ժամանակ Տ. Գ. վերջին ճիգն է թափում:

Մեծ պատի աւագի շարթուն, չորեքշաբթի օր, առաւօտեան ժամերգութիւնից յետոյ (առհասարակ առաջի շարթուն, մանաւանդ այդ օրը շատ ժողովուրդ է լինում եկեղեցում հաղորդութեան համար) հէնց եկեղեցում բացւում է երկրորդ ստորագրութիւնը յօգուտ սարկաւագի այս բովանդակութեամբ, թէ հասարակութիւնը բացի այդ սարկաւագից ուրիշ ոչ մէկին չէ ուզում: Առանց ծանօթ լինելու բովանդակութեան, մի քանիսը ստորագրում են, բայց երբ մի երկուսը վրայ հասնելով հասկացնում են դործի էութիւնը. մեծամասնութիւնը հրաժարւում է ստորագրելուց, քանի որ մօտ երեք ամիս առաջ նրանցից շատերն ուրիշների հետ ի միասին թեմիս սրբազան առաջնորդին խնդրագիր էին ուղարկել ուսուցիչ Այտընեանի սարկաւագ ձեռնադրելու մասին:

Այսպիսով Օդէսայի հայ հասարակութիւնը բաժանւելով երկու կուսակցութիւնների՝ մէկը բռնել է Տ. Գ. կողմը, միւսը դպիր Այտընեանի, որը ճեմարանաւարտ լինելով՝ տասը տարի է ինչ որ ծառայում է թէ ուսուցչի և թէ եկեղեցու սպասաւորի պաշտօնում: Տ. Գ. ահաճութիւնը ծագել է այն օրից, երբ Օդէսայի ուսանողութիւնը փորձեր սկսեց անել վերահսկելու դպրոցի դասաւանդութեանը և երևան հանեց Տ. Գ. ազդեցութիւնը և շահամուրթիւնը: Պ. Այտընեանը միշտ եղել է ուսանողների կողմը:

Ե. Վ. Տ. Ռ.

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ԲԱՆՏԵՐԸ

Մի աղմուկ փողոցի ծայրում ուղադրութիւնս զրաւեց, նայում եմ այն կողմը, որտեղից լուսւմ է այդ ձայնը, ահագին բազմութիւն, մանաւանդ փողոցային մի խումբ լակոտներ շարունակ վազում են և խռնում: Ընդհանուր հոսանքին հետևելով՝ ես ևս հետաքրքրւեցի տեսնել և խմանալ բանի եղելութիւնը, մօտեցայ և տեսնեմ մի մարդ, որին մարդասպան աւագակ էին հաշուում,

ձեռները պարանոյ կտեր կապած, սլաքանի մի ծայրը բռնած ունէր մի ուրիշ մարդ, իսկ ետևից գալիս էին մի քանի հոգի գիւղացիներ հասարակ կայծահանի չափմանի հրացանները ձեռներին: Աւագակի մագերը գրգռւած էր, պատառտած շորերի տակից մէջքի վրայ արեան նշաններ էին երևում, որ հրացանի կոտորակների տեղ էին և սև սև երևում էին մարմնի մէջ: Հոսանքը ընթանում էր դէպի «Դարխանէն» քաղաքատեղի տունը, որտեղ ներքի յարկում, բաց լուսամուտի մօտ, որի առաջ էլ թաղթ կար դրած պատուաւոր հիւրերի համար, նստած էր «Պարբաշ-Բաշին», ոստիկանապետը, որև ամեն տեսակ վճիռներ է տալիս և ծանր խնդիրների համար միայն քաղաքապետին ձանձրացնում: Լուսամուտի առաջ մի թաղթի վրայ շարւած էին պատուաւոր հիւրեր: Նրբ խուռն բազմութիւնը, աւագակի հետ հասաւ «Դարուխանէն», դարձաւ նրան ոստիկանապետը հայհոյանքներով և անտանելի յիշոցներ թափեց նրա գլխին: Վերջապէս հրամայեց բանտը տոնել: Անմիջապէս ստբերը անցրին ահագին կոճղեր, որոնց ծանրութեան տակ հազիւ 15 բռնւում մի քայլ փոխելով՝ տարւեցաւ բանար, որը շատ հեռու չէր ոստիկանատնից: Ես, հո չը միտցի և տեսնելով որ արդեւոր չը կայ, համարձակ հետևեցի նրանց և մտայ բանտի բակը:

Բանտը մի փոքրիկ և կեղտոտ բակ ունէր, որի մէջ ծայրում մի երկայն, մուրթ, խոնաւ ու կեղտոտ սենեակ կար շինւած, կից էր և արտաքնոցը, որի հօտից ստիպւած եղայ թաշկինակով բռնել քիթս և հեռու կանգնել: Այդ սենեակը ոչ լուսամուտ ունի և ոչ դուռը, այլ պատի մէկ կողմը դուռն ձեռք քանդւած մէկ անցքն է ծառայում դուռն փոխարէն:

Բակի պարիսպները շատ ցած են, այնպէս որ վրայով թռչելը, և ազատւելը շատ հեշտ է: Ամեն մի անկիւնում կեղտ և աղբ, ոչ պահապան և ոչ զինուոր կայ բանտարկեալների մօտ, բացի մի բանտապահից:

Ամառնային օր լինելով՝ բանտարկեալները տասը հոգու չափ, միանգամայն մերկ, ոյժերը կոճղեր սնդրած, դուրսը բակի մէջ նստած էին: Նոքա նստած էին շարքով մէկը միւսի կողքին, իւրաքանչիւրի մերկ վզին անց էր կացրած մի չրջանաձև երկաթ. իսկ ընդհանուրին միմեանց հետ միացրել էր այն ահագին հաստ և ծանր շղթան, որը անցրած էր իւրաքանչիւրի վզի վրայի երկաթի անցքով և կողպէքով ամրացած: Ամեն մէկի հեռաւորութիւնը միւսից հազիւ մի քայլ լինէր: Խեղճերը տուժում էին այդ ծանր շղթայի տակ իրանց անմեղ կամ մեղապարտ յանցանքները: Վզի անցքած երկաթը, բաւական մաշելով ու մանց վիզը շղթայի ծանրութիւնից, մտել է մօի մէջ: Բոլորը գլուխները կախ էին գցել, չը կարողանալով յաղթել շղթայի ծանրութեանը: Ներս բերելով՝ նոր աւաղակին՝ դոցա շարքն անցրին, տնմիջապէս շղթայի մէկ ծայրն էլ նորա պարանոցի վրայ ամրացնելով: Այնտեղ եղած մի քանի պարսիկներ զանազան հարցմունքներ էին անում աւագակին, իսկ վերջինս կամ ոչինչ չէր պատասխանում, կամ խեղճ խեղճ արտասանում էր մի քանի բուռեր: Մինչդեռ նա իւր մէջքի վրայ բացւած վէրքի կսկծից էր տոնջւում, մօտեցաւ նրան մի պարսիկ և անվթարաւ հարւածներ սկսեց թափել նրա գլխին, և բանտապահը չէր արդելում նրան այդ: Միւս աւագակները՝ երբ մեզ տեսան Ներսակիւն շորերով, կախ զցած գլուխները բարձրացրին և օգնութիւն խնդրեցին մեզից:

— Ինչո՞վ կարող եմ ես ձեզ օգնել, հարցրի նրանցից մէկին:

— Մի քանի շահի հացի փողով, մենք քաղցած ենք: Ձեռքս տարայ զրպանա, որ մի քանի շահի հանեմ տամ նրանց, սակայն ձայները աւելացան և ամեն կողմից սկսեցին խնդրել: Բոլորի համաձայնութեամբ տւեցի փողը նրանցից մէկին որ միւսները համար ևս բաժին հանի:

Հարց ու փորձ անելով իմացանք որ նրանցից մէկը ի դուր է բանտարկւած, ուրիշի փոխարէն, այժմ իրեն արձակելու համար պահանջում են 15 դումն: Ապա երկրորդը, երրորդը և ամեն մէկը աղաղակելով միաբերան սկսեց իրեն արդարացնել: Այդ ժամանակ միայն մի հոգի մէջքը կռացրած լուռ էր և գլուխ կախած կարծես տանջւում էր մի ինչ որ անլուծանելի խնդրով: Վերջինս դանդաղութեամբ քարձրացրեց իր գլուխը և երևեցաւ նրա գեղեցիկ, բայց դունատ ու սփրթնած դէմքը, բերանը հագիւ բացւեց և բանտապահից ջուր խնդրեց: Բանդապահը մօտեցրեց մի կեղտոտ և կոտրւած աման՝ իրը ճոճճային կեղտոտ ու հոտած ջրով: Բանտարկեալը խմեց և մի խոր հառաչանք հանելով՝ վայր դրեց ամանը: Դրան մեղադրել էին մարդասպանութեան գործում, այն ինչ դա անմեղ էր, և այդ գիտէին թէ քաղաքապետը և թէ ոստիկանապետը, սակայն որովհետեւ ազատելու համար փրկանք կամ աւելի պարզ առած, կաշառք նա չունէր «հատուցանելու», — պարտաւորւած էր անմեղ տուժելու այդ շղթաների ծանրութեան տակ:

Բ. ՍՈՂՈՄ.

Ռաշա, 22 փետր.

Փ Ե Լ Ի Է Տ Օ Ն

Կ. ՊՈԼՍԻ ԿԵՆՆԻՅ

Ազարեան պատրիարքի Հռոմ ուղևորւելը:—Ամբաստանութեան երկու կէտ:—Ազարեան հօր պատասխանելը:

Հռոմէական Հայոց Պատրիարքը՝ Ազարեանը Հռոմ ուղևորւեց: Որքան որ ալ այդ երթի պատճառը պապին յօրելեանը կարծւեցաւ, սակայն կային իրապէս ծանրակշիռ պարագաներ, որոնք Ազարեանն հարկադրեցին այդ երկար ուղևորութեան յանձնառու լինելու:

Այդ պարագաներն էին՝ Ազարեանի թէ արտաքին Սուլթանի կառավարութեան, և թէ ներքին՝ իր հօտի նկատմամբ բռնած քաղաքականութեան յարուցած դժգոհութիւնը Վատիկանի չըջանալներուն մէջ:

Գերապայծառ Բոնէթի, պատլին Կ. Պոլսի նւիրակը, գիտել աւած էր թէ Ազարեան սրբազանը ժամանակէ մը ի վեր թրքամոլ եղած է. ուրեմն և պէտք եղած չափով չափի կարօտի լատին պետութիւններու աղղկեցութեան Արևելքի մէջ, բան մը որ կարևորութիւնէ դուրկ չէ, ինչպէս դիւրին է մակաբերել, վատիկանի համար. այդ կարօտութիւնը արդէն բաւական զրաւական մը կարելի է համարել Ազարեանի Հռոմէն կախումը, և հետևաբար հլու հպատակութիւնն ապահովյնելու:

Աւելի վրդովեցուցիչ է ամբաստանութեան երկրորդ կէտը. Ազարեանն անզգուշաբար շեղել սկսած է Հա-

սունի շաւղէն, որ այնքան արդիւնաւոր կը կարծւէր պապականութեան համար. հայ-ազգայնութեան սկզբունքը հետզհետէ դեկավարիչ դիրք մը կտտանայ անոր գործունէութեան մէջ: Հայերէն քարոզները կամաց կամաց յաճախել կըսկսին. Վենետիկի Միթիթարեանները, այդ կասկածելի մարդիկը կարևորութիւն կըստանան, մինչև անգամ անոնցմէ մէկը Մուշի առաջնորդ կը կարգւի:

Գալղոցներն և յատկապէս Համագրեաց օրիորդական վարժարանը, նոր՝ ազգային ուղղութեամբ մը սկսած է ներշնչել, և տարօրինակ բան, որ ամենն Ազարեանի ընդդիմութեան չբաղխելէ վատ՝ ընդհակառակը, անոր հաւանութեանն ու քաջալերութեանն արժանանալ կը թւին:

Ինչ պիտի պատասխանէ Հռոմէական հայերու պատրիարքը. չենք գիտէր ստուգիւ, սակայն մասամբ հնար է դուշակել: Առաջին կէտին՝ թրքամոլութեան՝ նկատմամբ Ազարեանը պիտի աւարկէ թէ այդ ուղղութիւնն ամենէն արդիւնաւէտն է արդի պարագաներուն մէջ, երբ հնագուան հայերուն մեծագոյն մասը չի վայելէր Օսմ. պետութեան վատահոլութիւնը, վերջին տարիներու ծանօթ դէպքերուն պատճառով: Ուրեմն իր մտերմութիւնը կառավարական ակումբներուն հետ՝ թէ իր հօտը գերծ պիտի պահէ կարգ մը խստութիւններէ, որոնց ենթակայ են ուղղափառ հայերը և երկրորդ՝ առաջին պարզ հետեւութեամբ մը կաթոլիկութիւնն աւելի նպաստաւոր ու զօրեղ դիրք մը պիտի գրաւէ Արևելքի մէջ:

Ամբաստանութեան երկրորդ կէտին՝ ազգային ուղղութեան յարելուն առթիւ Ազարեան սրբազանը փութալով հանդերձ, ընդունւած սովորութեան մը համեմատ, իր հաւատոյ հանգանակը պարզելու և ուղղափառ հայերուն հերիտեկոսութիւնը խոստովանելու՝ սրտի խորին ցաւով մը պիտի աւելցնէ թէ անդարձ կերպով անցած գնացած համարելու է այն հին, բարի ժամանակները խաւարի և տգիտութեան, երբ յանուն կրօնի՝ գժտութիւն, որս, թշնամութիւն կարելի էր սերմանել այդ երկու համարիւն խմբակցութիւններու միջև. այսօր ժամանակը թուլցուցած է կրօնամոլ բնազդները, նախապաշրուսները փարատած են. ազգային ինքնաճանաչութիւն մը կազմւած է, գիտակցութիւն մը փոխադարձ շահերու նոյնութեան, հայ ժողովրդի այլակրօն գաւառներուն մէջ:

Կաթոլիկութեան կը մնայ ոչ միայն հաշտել իրերու այս վիճակին և ինքնաբերաբար ընդ առաջ երթալ այդ շարժման իր միութիւնը չխզելու համար հռոմէական հայի խղճին հետ, այլ իր ապագայ շահերը կը պահանջեն փոխել իր ցարդ բռնած ուղղութիւնը և պաշտպան հանդիսանալ արևելեան ժողովրդներու ազգայնութեան նոյն յաջողութեան ակնկալութեամբ, ինչ որ տնեցաւ Լեհաստանի մէջ:

Հետաքրքրութեամբ կըստաւալի այս խորհրդակցութիւններու վախճանին. սակայն ի նկատի առնելով Լեոն ԺԳ-րդի անձնական գաղափարները, չառ հաւանական է որ Ազարեանի փոստաբանութիւնը դոհացուցիչ և բանաւոր համարւի:

ՀՈՍԵՖ

Թ Ա Տ Ր Ո Ն

Ղզլարի ուսուցիչները և սիրողները մասնակցութեամբ պ. Յ. Կարանեանի ամսոյս 5-ին տւին երկրորդ ներկայացումը. խաղացին մի պատմական ողբերգութիւն և Վոլթ-Լուի, վոգելիւր: Ողբերգութիւնը մեծ յաջողութիւն ունեցաւ, բոլոր սիրողները իրանց զերեքումն էին, որի համար և հասարակութիւնը վարձատրում էր նոցա անընդհատ ծափահարութիւններով. թատրոնը միանգամայն լիքն էր, մինչև անգամ տեղերի գները աւելի թանկացած էին, ըայց դարձեալ բոլոր տեղերը բռնած էին: Պէտք է ասել, Ղզլարի հասարակութիւնը վարձանայի կերպով սէր ունի դէպի հայկական թատրոնը, ինչ և որքան ուզում էք խաղացէք, դարձեալ դասիւնք լիքն է ժողովրդով, ըայց մի բանն անյարմար է որ թատրոնը փոքր է. այժմ խօսում է դանազան շրջաններում թատրոնական նոր շէնք շինելու մասին և ոչ մի դժարութիւն չկայ այդ բանը գլուխ բերելու. բաւական է Ղզլարի վաճառականները կամենան և ամեն բան կարող է յաջողել:

Ի դէպ պիտի ասեմ, որ իրան արտիստ անւանող Կարանեանը փչացրեց գլխաւոր դերը իր անմտածած խաղովը: Այս ձմեռայն ներկայացումներին աչքի էլ ընկնում մի 18 տարեկան պատանի Բ. Մեդնիկեանց ազգանունով, որ իր աչքի ընկնող ձայնով երգեցողութեան միջոցին զբաւում էր ուշադրութիւն. նրա լիքը, զօրեղ, արծաթահնչիւն ձայնը լաւ ապագայ է խոստանում, եթէ կատարելագործւի և ցաւալի է, եթէ այդպիսի մի աչքի ընկնող ձայն զուր կը կորչի. ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում մեր բարեգործների և վազուց թմրած ու քնած Բարեգործական Ընկերութեան:

Ղզլարեցի

ՆԱԿԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Թիֆլիսի Դիօրցօլայես փողոցով անցնողների ուշադրութիւնը դրւում է Գուլասպեանների իւանութեամբ դրած մի մեծադիր նկար, որ ներկայացնում է Բօսֆօրի անասրանը: Այս նկարը մի պօլսահայ հայրենակից պ. Ննուլը Նազարեանի վրէժին արդիւնքն է: Պ. Նազարեանը բաւական չնորձով նկարիչ է, ունի մի քանի պատկերներ, որոնց թւում Աղամեանի յաջողած պատկերը: Իբրեւ պօլսաբնիստ, երիտասարդ նրկարիչը ցոյց է տալիս ձիրք և եթէ իւր ճիւղի մէջ բարեխղճաբար աշխատի, կարող է յաւաքալուել: Այն ինչ Բօսֆօրի տեսարանը, հանգէս հանելով, պ. Նազարեանը շեղւել է իւր ճանապարհից և ձգտում է պէյզափառ լինել: Դժբախտաբար այդ նրան չէ յաջողւում, դոնէ այդպիսի տալանորութիւն գործեց մեզ վրայ Բօսֆօրի մուտքը:

Այս նկարի մէջ նախ և առաջ աչքի է ընկնում այն խոշոր դեղարեւոտական թերութիւնը նկարչութեան մէջ, որ անւանում է գոյների բարբարոսութիւն: Տիրապետում է անխառն կանաչ գոյնը, որ իբր թէ ծովն է ներկայացնում: Ոչ լուսոյ մի փայլ, ոչ ջրի խորութիւն չը կայ նկարի այս մասի մէջ, այլ մի տափակ կանաչ տարածութիւն: Նոյնքան անյաջող է նկարի վերին մասը: Ողբ գուրկ է թափանցկութիւնից, ամպի փոխադէն երևում է ծխի պէս մի բան: Իսկ լեռները և տեսարանի առհասարակ ցամաք մասը չոր է, անկենդան, ուստի անազգու: Յանկալի կը լինէր որ, պ. Նազարեանը չը շեղւէր իւր ճիւղ և միայն պօլսաբնիստ մնարով, աշխատէր իւր վրէժներ այդ ճիւղում հարստացնել և մշակել:

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐՆԵՐ

Մեր հանգէսների առաջին նւէր՝ Գրիգոր Արծրունու մեծադիր պատկերի մասին „Кавказ“ լրագիրը ասում է իր 57 №-ում թէ շատ և շատ նման է հանգուցեալին: Նոյնն է ասում և „Нов. Обозрение“ լրագիրը:

Պատկերը նկարել է մեր երիտասարդ տաղանդաւոր նկարիչ պ. Սարգիս Սողոմոնեանը և տալած է հաստ թղթի վրայ ֆօնով Մեսխիի վիմագրատանը Թիֆլիսում:

Առաջարկում ենք մեր երկու հանգէսները միասին ստացողներին առճապարհն ուղարկել մեզ 14 հոտ երկու կողմէկանոց մարկա, իբրեւ նւէրների ճանապարհածախը:

Գանգատների առաջն առնելու համար, որոշեցինք նւէրները յանձնել բաժանորդներին մեր գործակալների միջոցով, որոնց ազգանունները կը տպագրենք «Տարագի» հետեւեալ համարում: Բաժանորդները՝ նւէր ստանալիս, ստորագրութիւն են տալիս գործակալներին թէ ստացել են:

Լոյս տեսաւ «Ալլիւրի» այս տարւայ երկրորդ համարը և ուղարկեց բոլոր բաժանորդներին Այս №-ի բովանդակութիւնն է. 1. Ալոյի արարքները՝ Ա. Մեհրաբեանի, 2. Բեափաղ և Մըռաւ (աւանդութիւն)՝ Յար. Թումանեանցի, 3. Արագիլ Պ. Պուշեանցի, 4. Նս չեմ կարող (բանաստեղծութիւն)՝ Շանթի, 5. Գթաւատ թշնամու աղբիւրը (թարգ.)՝ Ս. Աւետեանցի, 6. Արիւթեան թեքը (ժ. Սանդից)՝ Յար. Թումանեանցի, Գիտալիւն զրոյցներ: 7. Կենդանի-

ների աշխարհում — Վ. Լուկիւկիչի ձեռագրից թարգ. Կ. Գիւլնազարեան: Այլ և այլք՝ 1. Փիղ-դայեակը. 2. Ձուկ-մոմ: Ձուարճալիք:

Ստացանք «Մուրճի» № 2 փետրւարի:

Թէ այս և թէ նախորդ համարների բովանդակութեան հետ կը ծանօթացնենք մեր ընթերցողներին «Տարագի» առաջիկայ համարում:

Յայտնի է որ թէ Թիֆլիսի Հայուհեաց ու ընդհանուր Կովկասեան և թէ Բաղւի մարդասիրական ընկերութիւնները իրենց նախահաշի մէջ առանձին գումարներ են յատկացրել օգնելու մեր ծխական դպրոցների ուսուցչներին և ուսուցչուհիներին ցէնդ ձեռք բերելու: Սակայն ահա արդէն ուսումնարանական տարին վերջանալով վրայ է և դեռ հրապարակօրէն ոչ մի բան յայտնի չէ թէ ինչ կերպ են արամադրելու ընկերութիւնները այդ դրամները և ինչպիսի կադմակերպութիւն են տալու գործին: Յանկալի է օր առաջ իմանալ այդ բոլորը:

Նոր-Դարի-ի ասելով մարտի 1-ից Թիֆլիսի Ալէքսանդրեան ուսուցչական ինստիտուտում՝ ինստիտուտի տեսչի ղեկավարութեան ներքոյ բացւած են երեկոյեան դասընթացներ այն հայ ուսուցիչների և ուսուցչուհիների համար, որոնք կոմիտում են ծխական դպրոցներում ծառայելու ցէնդը ձեռք բերել: Արդէն 14 հոգի այցելում են այդ դասընթացը. դրոցանից երկուսը ուսուցչուհի են: Պարագմունքները տեսւմ են ժամի 6 մինչև 9-ը: Կատարու են նշանակած ինստիտուտի ուսուցիչներից երկուսը, հրաւիրւելու է և մէկ երրորդը:

Թիֆլիսում արդէն լիակատար գաւունք է և ամեն տեղ արդէն երևում են ծաղիկներ: Եովկասեան լեռնաշղթաների վրայ ձիւնը արագ հալւում է և ընկնելով կապել է ուղմամիլրական ճանապարհը: Մէկ շաբաթ շարունակ Բուսաստանի փոստը չէր ստացւում:

Վովկասեան բժիշկներին ընդհանուր ժողովին եկած բժիշկները՝ վերջացնելով իրենց պարագմունքները, արդէն ցրւում են: Լսում ենք որ մի երկու տարուց յետոյ 1895 թ. նորից լինելու է Թիֆլիսում բժիշկների ընդ-

հանուր ժողով, որ գրադրելու է տեղական նշանակություն ունեցող հարցերով, ի միջի այլոց թողարկումով և տեղադրման հիմնադրություններով:

Մի քանի չրջանների մէջ արդէն միտք է ծագել թիֆլիսում կանոնադրման կազմեր սարքելու: Դրա մասին դատախազութիւններ եղան տեղիս ուսաց Վարժապետաց ընկերութեան մէջ, որ որոնում է արդէն մի բաց տեղ, մի հրապարակ այդ խաղերի համար: Մանկական խաղերի նպատակայարմար կերպով կազմակերպելը այժմ ամեն տեղ ամենաանպատաւոր միջոց է համարւում աճող սերնդի ֆիզիկական զարգացման համար: Մեր դպրոցներում այդ կէտը չարունակ դանց է առնւում:

Թիֆլիսի մէջ չափազանց յաճախ են կրկնւում վերջին ժամանակներս աւազակութեան և գողութեան դէպքերը: Ոստիկանութիւնը, խստորէն հետամուտ լինելով՝ գտել է գողերի մի քանի բոյներ և ամեն օր կալանաւորւում են խումբ խումբ գիշերային հերոսներ: Այդ քաջագործների մեծ մասը կամ օս են կամ իմերէր:

Շուշիարեակ յայտնի վաճառական պ. Թագէտոս Թամիրեանը նւիրել է 50 հազար ռուբլի, որպէսզի Շուշի մաքուր ջուր բերել մօտաւոր աղբիւրներից:

Կ. Պոլսից մեզ հաղորդում են թէ մեծաքանակ զօրք և ռազմամթերք զրկւած է Բէյրութի կողմերը: Զրոյց կը պատի թէ Ֆրանսա որոշած է զբաւել Լիբանանը թէ Անգլիա չը փութայ իր զինուորները հանել Նեփտոսէն:

Բրուսայի առաջնորդ Տ. Բարթոլդիմէս եպիսկոպոսը հրաժարական էր աւել Բրուսայի առաջնորդութիւնից, սակայն Ազգ. Վարչութիւնը մերժել է այդ հրաժարականը և որոշել է առժամանակեայ փոխանորդ կարգել Բրուսայի վիճակի վրայ:

Կ. Պոլսից գրում են «Pol. Correspondenz» թերթին, որ Ազարեան պատրիարքը ներկայ դանելով պապի եպիսկոպոսական յորեկանին, նորից առաջարկել է սուրբ աթոռին իր՝ դեռ անցեալ տարի կազմած ծրագիրը—հիմնել բոլոր աբեղական կաթողիկոսների համար զինուոր պատրիարքութիւն:

Անցեալ ամիս գլխաւորեցաւ Ռաշտում մի պարսիկ մահապարտ, որը երկար ժամանակ բանտարկւած էր: Քաղաքապետը թէն պաշտօնանկ էր, սակայն իրան իրաւունք համարեց այդ անելու:

Անցեալները Ռաշտով անցաւ դէպի Թէհրան տաճկաց հիւպատոսը:

Ղազար (Պարսկաստան) աւազակները յարձակւել են գիշերը մի հայ վաճառականի վրայ ճանապարհին և կողոպտել են նրանից 500 թուման: Վաճառականը դիմել է, ուր որ հարկն է:

Տարէց տարի Պարսկաստանի բրնձի գինը աւելանում է. թէ հայ և թէ պարսից վաճառականները մեծ քանակութեամբ առնում են և Ռուսաստան արտահանում:

Պարսից լրագիրը հաղորդում է, որ Սպահանի կողմերում կոկորդացու է յայտնւել մանկանց մէջ և մեծ կոտորածներ է անում:

Մարտի 5-ին (ն. տ., 21 փետրւարի հ. տ.) վախճանեց յայտնի պատմագէտ և գրականագէտ Փրանսիացի Յիպոլտ Դէյնանդամ գիտութեանց հետազոտութեանց մէջ աչքի են ընկնում՝ Փրանսիական յեղափոխութեան մասին գրածները և այնուհետև անդլիական գրականութեան նւիրւած հետազոտութիւնները: Փրանսիայում Տէնը ամենալրջմիտ և անաչառ հետազօտիչներից մէկն էր:

Ռաշտի դպրոցի հոգաբարձութիւնը յայտնում էր խորին շնորհակալութիւնը Ասորախանաբնակ պ. Ս. Մ. Լիւնոգեանին, որից ինչպէս անցեալ տարիներ, այս տարի ևս ստացել է 50 թուման պորսից մշտական նպատակով աղայոց դպրոցին: Մեծապատիւ պարոնը խոստացել է նաև 25 թուման օրերուայ դպրոցին, եթէ բացւել, որի համար արդէն մտածում է հոգաբարձութիւնը: Նոյն նըպատակի համար ևս պ. Ս. Մ. Ազարեանը էր կողմից էլ խոստացել է առաջական 25 թուման: Յայտնում է շնորհակալութիւն նաև եղբայր Թումանեանից՝ ներքին, որոնց երկու տարւայ նպատակ 40 թում. ևս ստացել է:

Ստացւեց մեծ շնորհակալութեամբ Բաղաբնակ Գ. Ք. Այվաղեանից մի քանի զբերել և տետրակներ ազատ աշակերտաց համար:

Նիէ՛՛ 309-ՈՒՏ Ռ. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻ ԸՆՏԱՆԻՔԻ

Մեծապատիւ Տէր, պատիւ ունիմ ներկայացնել Ձեզ Ամերիկայի Կալիֆօրնիա նահանգի՝ Փոէզնօ քաղաքի հայերից ստացւած 75 ռուբլի նըւէր յօգուտ հանգուցեալ մեծահամ-

բաւ բանա ստեղծ Պատկանեանի գերդաստանի:

Ըստ ամբ. ներկայացնում եմ և նըւէրաւաց Ամերիկայեան հայերի անւանական ցուցակը, խնդրելով զետեղել նոցա Ձեր պատուական լրագրի մէջ ի դիտութիւն հեռաւոր աղգայնոց:

Ընդունեցէք Մեծարգոյ Տէր յարգանքս հաւատարմը:

Բժշկապետ Բ. ՆԱԻԱՍԱՐԿԵԱՆ
Հանգուցեալ մեծահամբաւ բանասեր Պատկանեանի համար եղած հանդանակութեան՝ Քալիֆօրնիոյ նահանգի Փոէզնօ քաղաքին մէջ գտնւող իւր լիբրարու Հայոց անուններն են:

Միւրիչ Յ. Բաբաբեան 3 դօլար, Ներսիս Եանդեան 4 դ., Միւրիչեան 50 սէնթ., Բ. Սէլէմեան 1 դ., Արշակեան Ներսիս 1 դ., Նիկայ Շահաբեան 50 ս., Նշան Սուճեան 1 դ., Յովհաննէս Պապասեան 1 դ., Յովհաննէս Աժգէհեան 50 ս., Տը. Պատեան 1 դ., Յովակիմ Վարդանեան 1 դ., 50 ս., Սեդրակ Պապեան 1 դ., Արապեան Վ. Միւրիչեան 1 դ., Յակոբ Անուշեան 50 ս., Միւրիչ Քիւրաբեան 50 ս., Նադարէթ Էթմէշեան 1 դ., Աւետիս Վարդանեան 50 ս., Ա. Սիմեոնեան 50 ս., Յ. Էթգէհեան 25 ս., Յ. Մակարեան 1 դ., Սերգեան Ներսիս 2 դ., Հայկ Աժգէհեան 25 ս., Յովհաննէս Միւրիչեան 50 ս., Կ. Նահապետեան 50 ս., Ճիւղաշահեան Ներսիս 2 դ., Տիգրան Աւարեան 50 ս., Մարտիրոս Գուրաճեան 25 ս., Ս. Պապայեան 50 ս., Գէորգ Սահակեան 50 ս., Միւրիչ Երեմեան 50 ս., Ա. Գաղանձեան 3 դ., Ներսիս Նիկեան 7 դօլար: Ամբողջ գումար 38 դօլար 75 սէնթ:

Ժամանակ. Խմբագիր
Բժ. Դ. ԼԻՍԻՅԵԱՆ.

Հրատ. Տ. Նազարեան.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Թիֆլիսի Հայոց Հրատարակչական Ընկերութեան
Կանոնադրութեան § 31-ի հիման վրայ նշանակւած է տարեկան
Ընդհանուր Ժողով

ամիս էս 14-ին,

Կերակի օրը, տաւառեան 10 ժամին արժանական թատրոնի դահլիճում:

Ժողովի պարագմունքները պէտք է լինեն — տարեկան հաշւի ընթերցումը՝ 1893 թվի նախաշաբաթի վաղեմացումը և վարչութեան նախագահի, զբաղակի բարուազարի և մի անդամի և խմբագրական մասնաժողովի չորս անդամի ընտրութիւնը:

Ընդհանուր ժողովին մասնակցել յանկուցող նոր անդամ դուրսերը պէտք է յայտնեն իրանց յանկութեան մասին վարչական նիստին, որ լինելու է Հինգշաբթի օր ամիս 11-ին, երեքշաբթի 6 ժամին, միաժամանակ Հայոցիւրով և անդամալճարը: